

Prikaz obitelji u odabranim djelima hrvatske književnosti za djecu i mlade

---

Butumović, Ivona

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:247170>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Ivona Butumović

Prikaz obitelji u odabranim djelima hrvatske književnosti za djecu i mlade

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Ivona Butumović

Prikaz obitelji u odabranim djelima hrvatske književnosti za djecu i mlade

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

prof. dr. sc. Jasminka Zloković

Rijeka, 2021.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF EDUCATION

Ivona Butumović

The typology of family in selected Croatian children's and youth literature

MASTER THESIS

Mentor:

Professor Jasminka Zloković, PhD

Rijeka, 2021.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala rad pod naslovom *Prikaz obitelji u odabranim djelima hrvatske književnosti za djecu i mlade* te da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedene u popisu literature.

Ime i prezime studenta/ice: Ivona Butumović

Datum: 1. srpnja 2021.

Vlastoručni potpis: _____

SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI NA HRVATSKOM JEZIKU

Tema je rada Prikaz obitelji u odabranim djelima hrvatske književnosti za djecu i mlade. Cilj je rada iščitavanjem različitih književnih djela analizirati kako je u romanu prikazana obiteljska struktura te međusobni odnosi. Analiza obuhvaća lektiru te djela objavljena u posljednjih 5 – 7 godina (koja ne ulaze u popis lektire). Tijekom 20. stoljeća, dolazi do značajnijih promjena obiteljskih struktura i kućanstava, utemeljenih na većem broju demografskih pokazatelja te uočenih procesa i tendencija, što činjenično upućuje na zaključak kako se događaju sveobuhvatne promjene koje utječu na obitelj. U skladu s time, u radu se postavlja pitanje kakvu obiteljsku strukturu prikazuju odabrani romani? Na temelju dobivenih rezultata, može se zaključiti kako analizirana djela oslikavaju današnju obiteljsku strukturu i sve izazove pred kojima se ona nalazi. Odnosno, prikazuju suvremene obiteljske strukture te raznolikost obiteljskog života.

KLJUČNE RIJEČI

obitelj; obiteljska struktura; dječji romani; odnosi u obitelji

SUMMARY

This thesis presents the family unit in selected Croatian children's and youth literature. The aim of the thesis is to analyze how the family structure and its relationships are presented in novels by reading various literary works. The analysis includes reading material and literature published in the last 5-7 years (which are not included in the reading list). During the 20th century, there were significant changes in family structures and households based on many demographic indicators and observed processes and trends, that factually indicate that comprehensive changes affect the family. Accordingly, the thesis raises the question, of what kind of family structure the analyzed literature indicates? Based on the results, it can be concluded that the analyzed literature reflects today's family structure and all the challenges it faces. They also show modern family structures and the diversity of family life.

KEYWORDS

family, family structure, children's novel, family relationships

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. RAZLIČITI PRISTUPI DEFINIRANJA OBITELJI	3
3. PREGLEG DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA O PROMJENAMA U OBITELJI U REPUBLICI HRVATSKOJ.....	10
4. PRIKAZ OBITELJI U UDŽBENICIMA, ČITANKAMA I MEDIJIMA.....	15
4. VAŽNOST OVE TEMATIKE	18
5. ČITANJE U OBITELJI.....	25
6. PRIKAZ OBITELJI U KNJIŽEVNOSTI.....	27
6.1. PRIKAZ OBITELJI U SLIKOVNICAMA	29
6.2. PRIKAZ OBITELJI U KRAĆIM I DUŽIM PROZNIM TEKSTOVIMA	31
6.3. HRVATSKO DJEČJE PJESNIŠTVO U ODABRANIM DJELIMA	42
7. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	44
7.1. Ivana Brlić-Mažuranić, „Čudnovate zgrade šegrta Hlapića“	46
7.2. Ivana Brlić-Mažuranić, „Priče iz davnine“	47
7.3. Nada Mihelčić, „Zeleni pas“	48
7.4. Miro Gavran, „Kako je tata osvojio mamu“	51
7.5. Anto Gardaš, „Filip, dječak bez imena“	52
7.6. Silvija Šesto, „Vanda“, „Debela“	53
7.7. Nada Mihelčić, „Bilješke jedne gimnazijalke“	53
8. NELEKTIRNI NASLOVI	55
8.1. Jasminka Tihi-Stepanić, „Dom iza žice“, „Ljeto na jezeru Čiču“	55
8.2. Maja Brajko-Livaković, „Milijunaši“	57
9. ZAKLJUČAK.....	58
POPIS TABLICA	61
POPIS IZVORA	62

1. UVOD

U ovome radu fokusirala sam se na prikazima obitelji u odabranim romanima za djecu i mlade. O specifičnostima svake obitelji ponaosob možemo zaključiti iz svakidašnjeg života, mnogih istraživanja, ali i iz mnogih književnih djela u kojima je obitelj prikazana. U skladu s time, vjerojatno nam je već svima dobro poznata Tolstojeva rečenica: „Sve sretne obitelji nalik su jedna na drugu, a svaka nesretna obitelj nesretna je na svoj način“ (Tolstoj, 1973, str. 5).

Obitelj je temeljna zajednica i polazište društva. Osnovna je ljudska zajednica u kojoj dijete razvija svoje prve fizičke i kognitivne sposobnosti. Suvremena pedagogija i psihologija veliku pozornost posvećuju izučavanju čimbenika koji određuju sredinu i zauzimaju važno mjesto u razvoju dječje osobe. Među njima se posebno ističu: obitelj, škola, vršnjaci, organizacije u koje se dijete učlanjuje, osobe s kojima dijete redovito dolazi u kontakt itd. Koliko je značaj socijalnih čimbenika vidi se iz primjera djece koja odrastaju izolirana od svojih vršnjaka i u nepotpunoj obitelji, Za razvijanje ove teme okružje je dao i hrvatski dječji roman, koji, iako govori o djeci, svojim temeljnim problemskim pitanjem dokida podjelu prema čitateljskoj dobi i postaje zanimljivo i poučno štivo i za odrasle, dapače, preporučuje im se (Jana Prodan, 2000, str. 7).

S obzirom na to da se djeca s romanima susreću od malena, preko obrazovnog sustava koji nudi različite književne vrste, ovim se radom želi pokazati kako odabrani autori u svojim djelima prikazuju djeci obiteljski život, ali kako se kroz djela mogu vidjeti promjene u strukturi obitelji i obiteljskim odnosima. Književnost ne pokazuje samo tipove obitelji i mijene unatrag stotinjak godina, ona treba djelovati primjerom. Primjeri upozoravaju da su djeca „češći kohezijski čimbenici u obitelji nego roditelji, da se bake ili kućne pomoćnice javljaju kao jedine odgajateljice u takvim obiteljima, da ovaj naš današnji svakodnevni ritam rastače obitelj kao sustav, te stoga i gubi odgojnu ulogu i slično“ (Hranjec, 2006, str.37) . Jasno, upućeni će književni signali ponajviše ovisiti o interpretatoru. Tekstu dječje književnosti poradi stoga „pripada uloga animatora za toplinu, prisnost i vrijednost obiteljskoga okružja“ (2006, str. 37). Tema je obitelji itekako suvremena, uvijek aktualna, mogli bismo reći i svezremena/bezvremenska. Prema Rosić, Zloković (2002) obitelj je vječna tema i inspiracija u likovnoj umjetnosti, glazbi, klasičnoj i modernoj literaturi, filmovima, kazališnim predstavama. Nažalost, činjenica je kako nekada tako i danas ne pišu svi umjetnici o sretnim obiteljima, ne slikaju svi slikari najsretnija obiteljska lica, svi glazbenici ne skladaju pjesme o sretnim

obiteljima i njihovoj djeci...“ (str. 20). Zašto je tomu tako? Na pitanje nije jednostavno odgovoriti, stoga ću ove probleme pokušati opisati u poglavljima koje slijede.

Rad je podijeljen na osam poglavlja. Na početku su prikazane različite definicije obitelji te različita obiteljska struktura s obzirom na navedene autore. Prikazani su i rezultati istraživanja o obitelji u Republici Hrvatskoj. Slijedi poglavlje o važnosti prikaza slike obitelji u dječjim knjigama te o obiteljskome kontekstu kao čimbeniku odgoja. Sljedeće poglavlje donosi kratak pregled teme obitelji u književnosti, a zatim slijedi metodologija istraživanja te prikaz odabranih romana. Rad završava zaključkom i popisom literature. Ovaj rad daje pregled kako je tema obitelji obrađena u dječjim romanima i romanima za mlade te kroz analizu nekoliko primjera pokazuje način na koji se obitelj tematizira te kako su prikazane različite obiteljske strukture i odnosi.

2. RAZLIČITI PRISTUPI DEFINIRANJA OBITELJI

Obitelj, kao najstarija ljudska institucija, nepresušni je izvor i tema različitih rasprava (Juul, 1995). Opisana je i na prvim stranicama Biblije (Post 1-2). Pojam „obitelj¹ (the family)“ proizvod je Zapada i neke ga kulture uopće ne koriste. Mnoga društva koriste ovaj pojam za opisivanje različitih odnosa i prenošenje različitih značenja (Stacey, 1996, str. 38). Iako je uloga obitelji značajno promijenjena, za nju se još uvijek može reći da je „primarna društvena zajednica“ koja ima „vitalne važnosti“ za svakog pojedinca; „temelj je njegova ostvarivanja i uključivanja u širu društvenu zajednicu te vrši ulogu „povijesnog, vjerskog, kulturnog i generacijskog transfera“ (Nimac, 2010, str. 26). Obitelj ima veoma veliko, možda čak i presudno značenje za pojedinca, ali i društvo u cjelini. Važna je za one najmanje, ali i za odrasle. Dijete u njoj stječe iskustva i izgrađuje vlastite stavove koji su mu potrebni za život. Za nešto starije članove obitelji, ona ima drugačije značenje; odrasli ju shvaćaju kao zajednicu čiji temelji počivaju na prijateljstvu i ljubavi, gdje pojedinac može biti ono što jest i u takvom okruženju razvijati svoju osobnost. Zbog toga su brak i obitelj mjesto sigurnosti, potrebnog međusobnog prihvaćanja, gdje se pojedinac može osjetiti slobodnim i biti bez ograničenja u vlastitom djelovanju. Koliko god se društvo trudilo preuzeti neke zadaće obitelji, ono ju nikada neće moći u potpunosti zamijeniti, niti joj pronaći neku blisku alternativu (Nimac, 2010; Mijatović, 1995).

Obitelj je mala socijalna skupina, u pravilu sastavljena od roditelja i djece i drugih bliskih srodnika koji žive zajedno. Obitelj je primarna, multifunkcionalna ljudska skupina koja ima najveće značenje u formiranju i životu pojedinca, a isto tako i društva. Za obitelj se često kaže da je temeljna jedinica društva, sveobuhvatna ljudska skupina, društvo u malom, proizvoditeljica ljudske prirode i slično. Uz pojam obitelji obično se vezuje pojam srodstva koji podrazumijeva srodničke veze s ljudima koji ne žive u obitelji, a s kojima su članovi obitelji ne samo krvno, nego i na mnoge druge načine povezani i u pravilu se uzajamno pomažu (Puljiz, 2003, str. 11).

---

¹ Prema nekim mišljenjima obitelj dolazi od staroslavenskog obitel' – samostan, stan (Gluhak, 1993.) s tim da je slavenska riječ obitelj zapravo posuđenica. Izvedena iz glagola obitati, stanovati, obitavati, što se smatra pak rusizmom – obitat“. Slično misli i jezikoslovac Skok (1972.) koji drži da ovaj pojam dolazi od praslavenskog obitela – fonetski obitelja što znači familia, porodica i coenobium, samostan. Porodica dolazi od riječi porod, rod i ukazivala bi na krvnu povezanost njezinih članova dok obitelj više ukazuje na zajedničko obitavanje pod istim krovom.

Obitelj je društvena skupina koju karakterizira zajedničko prebivanje, ekonomska suradnja i razmnažanje. Ona uključuje odrasle osobe oba spola, od kojih najmanje dvoje odražavaju društveno odobrenu spolnu vezu, i jedno ili više djece, vlastite ili usvojene, od tih odraslih koji spolno kohabitiraju (Stevanović, 2000, str. 135). Potpuna je svaka ona obitelj „koju sačinjavaju oba roditelja i djeca koje žive u zajedničkom kućanstvu. Nepotpuna obitelj je ona u kojoj je stalno prisutan i skrbi o odgoju djece jedan od roditelja (majka ili otac)“ (str. 223). S pedagoškog stajališta, nepotpuna je svaka obitelj u kojoj nedostaje brige za djecu pa često takve obitelji postaju zapuštene obitelji. Međutim, prema ovoj definiciji, u svakoj je nepotpunoj obitelji nedostatak brige za djecu pa je svaka nepotpuna obitelj i zapuštena obitelj što ovu definiciju čini prilično stereotipnom i konzervativnom.

Prema strukturi obitelji, autor navodi i razvedene obitelji s razdvojenom djecom. Fenomen razvoda braka sve je prisutniji u suvremenom svijetu. Adoptiranu obitelj čine bračni parovi zajedno s posvojenim djetetom. U modernom društvu, sve je više očuha ili maćeha u obitelji. Jedan od bračnih partnera se ženi/udaje jer ostaje sam s djecom nakon što u toj zajednici nije više prisutan jedan od bioloških roditelja djece (zbog smrti, razvoda, napuštanja i dr.). Novi roditelj preuzima kompletnu brigu o djeci (Stevanović, 2000). Danas je sve prisutniji fenomen razvoda braka, a u takvim okolnostima djeca osjećaju najteže posljedice, posebice ako su razdvojeni od svoje braće i sestara. Parovi bez djece se najčešće odlučuju na posvajanje djeteta pa je adoptirana obitelj također jedna od navedenih struktura. U obitelji se često mogu naći i djeca očuha/poočima i maćeha/pomajke u obitelji. U novu obitelj poočim ili pomajka mogu dovesti i svoju djecu iz prethodnog (prethodnik) braka (brakova) (Stevanović, str. 230).

Za razliku od gore navedenih pristupa koji na obitelj gledaju kao skupinu osoba koje održavaju društveno odobrenu spolnu vezu, zadnjih desetak godina istraživači promatraju obitelj kao dinamičan sustav odnosa u interakciji što ima snažan utjecaj na najmlaće članove obitelji (Jakob, 2008; Cox, Paley, 2003). Autorica Keresteš (2002) naglašava kako je obitelj „složena i povezana cjelina, hijerarhijski organiziran sustav koji se sastoji od manjih podsustava (bračni, roditeljski, braće i sestara) pa obiteljsku zajednicu čini složen odnos među članovima koji ujedno ostvaruju brojne socijalne odnose izvan svojih obitelji“ (str. 38). Uz to obitelj je važna jer se u njoj mogu ostvariti „egzistencijalna sigurnost, potpora, ljubav, pripadanje, osjećaj vlastite vrijednosti te se mogu zadovoljiti seksualne potrebe i potreba za opstankom vrste“ (Wagner, 2008; Pregrad, 2002, str. 335). Tako obitelj predstavlja kompleks međuljudskih odnosa. Obitelj je prva životna skupina kojoj pripadamo; ona je više od zbroja pojedinaca koji dijele jedinstven fizički i psihosocijalni prostor. Obitelj je prirodni socijalni sustav koji ima

svoju strukturu, funkcije, pravila, uloge, načine komuniciranja, načine suočavanja s problemima i njihovim rješavanjem. Obitelj je „organizirani koherentni sustav determiniran svojom strukturom“ (Štalekar, 2010, str. 243).

Puljiz navodi kako neki autori upozoravaju da se od četiri najznačajnije društvene institucije, država, crkva, škola, obitelj, posljednjih desetljeća promijenila obitelj. T. Parson, poznati američki sociolog 20. stoljeća, napisao je da novu obiteljsku strukturu obilježava otac, koji zarađuje i tako obavlja instrumentalnu ulogu, dok žena rađa, održava obiteljsku atmosferu, ali i ekspresivnu ulogu (Puljiz, 2003; Parsons, 1955, str. 12). Postoje brojni razlozi zbog kojih je došlo do transformiranja određenih funkcija tradicionalne i suvremene obitelji. Rastvaranje tradicije i postojećih društvenih institucija kao što su brak, obitelj, susjedstvo i sl. karakteristike su procesa individualizacije čije utjecaje u području intimnih odnosa analiziraju Beck i Beck-Gernsheim te ističu kako „danas živimo u vremenu u kojem je društveni poredak nacionalne države, klase, etniciteta i tradicionalne obitelji u opadanju (2002, str. 22). Proces individualizacije pritom promatraju kao strukturalnu promjenu društvenih institucija koja uspostavlja nove odnose između pojedinca i društva (2004, str. 54).

Z. Golubović (1981) kao strukturu obitelji navodi nuklearnu i proširenu obitelj. U suvremenom se društvu javljaju novi modeli obitelji, kao što su obitelji nastale iz razvedenih brakova, izvanbračne veze, ili samohrane majke. Nije jednostavno odgovoriti koji su glavni motivi i razlozi da se osoba odluči za život u nepotpunoj obitelji, no to nikako ne implicira nižu kvalitetu življenja (Rosić, Zloković, 2002). Nuklearnu obitelj sačinjava nuklearnu jezgru (supružnici sami ili s djecom), dok proširenu obitelj označava obitelj proširenu srođnicima koji žive zajedno. Za Golubovića, „porodica je potpuna i kad je u obitelji prisutan oćuh ili maćeha, ali sa socio-antropološkog gledišta postoji izvjesna ograda ako prema djeci nisu razvijeni pravilni odnosi. Suvremena obitelj ne teži za većim brojem djece (Golubović, 1981, str. 19).“

Američki antropolog Mudrock izvodi sljedeću definiciju suvremene reducirane obitelji: „Obitelj je ona društvena skupina koju karakterizira zajedničko stanovanje, zajednička ekonomija i reprodukcija novih članova ljudskog društva: uključuje u svoj sastav najmanje dvije osobe koje međusobno imaju spolne odnose koji su društveno priznati, te imaju jedno ili više djece koja potjeću od odraslih koji seksualno opće ili pak su usvojena“ (Mudrock, 1949, str. 8).

Toni Trstenjak (1987) navodi tabelu u kojoj opisuje društvene promjene nastale u braku i obitelji (Tablica 1). Obitelj kao institucija je autoritarna, a temeljna karakteristika je

„familizam“, odnosno obitelj kao temelj društva. Prema autoru, obitelj je: sveta, stabilna, ruralna, stalna te konfliktna i razborita. Suvremenu obitelj naziva obitelj drugarstva, a ona je demokratska, nestabilna, sekularizirana, urbana, pokretljiva, individualna te romantična (str. 516). Tradicionalna je obitelj pod muževim autoritetom, brak je iz razloga, stanuje se zajedno s drugima, a strukturno je stabilna. Suvremena je obitelj brojno manja, obitelj ima vlastiti stan i udobnost. Najčešće se brak sklapa iz srca, a autoritet je zajednički. Navedeni su i faktori koji su najviše pridonijeli transformaciji obitelji;

1. industrijalizacija i koncentracija radne snage
2. urbanizacija, koja je izazvala ekološku mobilnost;
3. pad smrtnosti, koji je povećao demografsku eksploziju;
4. tercijalizacija ekonomije (što je izazvalo profesionalnu mobilnost);
5. rast troškova života;
6. profesionalno zaposlenje žene (i promjena njezina društvenog položaja)

Tablica 1. Karakteristike nekadašnje institucionalne obitelji i sadašnje obitelji urbane sredine (Trstenjak, 1987, str. 515)

OBITELJ - INSTITUCIJA	OBITELJ DRUGARSTVO
autoritarna	demokratska
familizam	individualizam
sveta	nestabilna
ruralna	sekularizirana
stabilnost	urbana
konflikt	pokretljivost
razboritost	prilagođavanje
razboritost	romantika

Tablica 2. Društvene promjene u braku i obitelji našeg doba uspoređene s onima prijašnjih vremena (Trstenjak, 1987, str. 516)

OBITELJ PRIJAŠNJIH VREMENA	SUVREMENA OBITELJ
Proširena i molekularna	Umanjena i nuklearna
Brojna	Malena brojem
Stanovanje zajedno s drugima	Vlastiti stan
Obiteljsko nasljedstvo	Prihodi od redovite zaposlenosti
Umjerenost	Udobnost

Brak iz razloga	Brak iz srca
Primat rođaćki	Primat bračnog para
Muževljev autoritet	Roditeljski autoritet
Svakodnevna subordinacija djece	Brza emancipacija djece
Strukturalna stabilnost	Strukturalna nestabilnost

Suvremenoj urbanoj i nuklearnoj obitelji pripisuje negativnosti od kojih najvidljivije: „izoliranost nezaposlenih žena na gradskim periferijama, osamljenost starijih osoba tj. roditelja koji žive odvojeno i prepuštenu mladež samoj sebi“ (Trstenjak, 1987, str. 529).

Prateći navedene trendove, napreduje i širenje novih obiteljskih oblika. Sve je veći broj ljudi koji brak ne drže oblikom življenja muškarca i žene, a sveobuhvatne promjene donose i fleksibilnost u bračnim vezama. Od novih obiteljskih oblika, Puljiz navodi: brojne izvanbračne zajednice, ponovno uspostavljenje obitelji sastavljene od bioloških i nebioloških roditelja, jednoroditeljske obitelji, a sve su brojnija domaćinstva koja čini jedna osoba (str. 15).

Zulehner (2003) smatra kako se promjena od tradicionalnog prema modernom najprije počela događati u poslovnom smislu. U tradicionalnim društvima je muškarac bio taj koji je smisao života pridavao karijeri i napredovanju u vlastitoj profesiji, dok u postindustrijskim razvijenim društvima se smatra kako je rad važan faktor svake osobe neovisno o rodu. Autor također navodi kako su tradicionalno orijentirani muškarci su skloniji podržati rodnu diskriminaciju, moderni su skloniji prihvatiti ženu na istom radnom mjestu kao partnericu koja jednako kompetentno obavlja svoj posao kao i oni, i koja je za taj posao adekvatno plaćena. Iz tih podataka proizlazi da se moderni muškarci lakše snalaze s konkurencijom žena od tradicionalnih. Njima je, primjerice, normalno da u poslovnom životu susreću podjednako kvalificirane žene, ali očekuju da i za žene vrijede podjednaka pravila igre kao i za muškarce (Zulehner, 2003, str. 43). Takve promjene u postindustrijskim moderniziranim društvima ukazuju na pojavu tzv. „postobiteljske obitelji“ (Beck-Gernsheim, 2000: Tomić-Koludrović, 2015, str. 139). Žene i muškarci su u konstantnoj potrazi za pravim načinom života pa se upuštaju u različite životne aranžmane. Nastoje što bolje koordinirati obitelj i karijeru, ljubav i brak. No, „promijenjenom ulogom žene i njenim uključivanjem na tržište rada, dolazi do dvostruke opterećenosti žena što dovodi do antagonizma između muškaraca i žena“ (Beck i Beck-Gernsheim, 1995, str. 11). "Nestajanje tradicionalnog modela braka koji se temeljio na doživotnom trajanju (...) i sve učestaliji preokret prema novom modelu braka, koji sadrži

moćnost rastave (ne kao priželjkivani cilj već kao tihu opciju u slučaju izlaza)" utjecalo je na pojavu sve fleksibilnijih oblika bračnih odnosa (2000, str. 31).

Bubalo (2015) navodi transformaciju tradicionalne obitelji u modernu kao „epohalnu promjenu koja je posljedica pojave modernog industrijskog društva“ (2015, str. 655). Obitelj nov oslonac nalazi u ljubavi i osobnoj partnerskoj privrženosti. Tako ona postaje privatna stvar, gubeći dotadašnji status institucije. Time se i brak mijenja i grana u čitavu paletu različitih oblika životnih zajednica, ali često veoma različitog sadržaja (str. 657).

Suvremena, moderna obitelj, suočena je s različitim problemima i pritiscima, koji potiču razvijanje osjećaja osamljenosti kod njenih članova, kao i osjećaj nemoći te nedovoljne kompetentnosti u odgoju djece i mladih. Ubrzani i stresni životni ritam uzrokovao je slabljenje društvenih veza i pogodio nastanku brojnih egzistencijalnih problema s kojima se suočavaju današnje, moderne obitelji (Miliša, 2014). Te nove okolnosti jesu rizične, ali time obiteljski život nije više strogo tipizirana, za sve jednaka datost, nego je radije zadaća, program, dogovor slobodnih i odgovornih ljudi (Benveniste, 48). Nova je obitelj labilnija, ali u sebi ljudski i duhovno, raznolikija, i reklo bi se, antropološki kvalitetnija. Osobit i nezaobilazan zadatak jest: kako definirati i oživotvoriti odnos muž-žena, roditelj-djeca, pojedina obitelj-druge obitelji (obitelji rodbine, prijatelja, znanaca, susjeda, kumova) (Benveniste, 49). Za industrijsko urbanizirano doba značajna je mala (samostalna) obitelj od dviju generacija (roditelja i djece) smatra Benveniste (1972). Za dijete se može reći „da je u suvremenoj obitelji ponajprije potrošač i teret, ali, gledano ljudski, dijete je neprocjenjivo i blago...“ (1972, str. 49). „Za razliku od stare obitelji, koja se oslanjala na privredni, društveni i tradicijski poredak, nova se obitelj upire u duhovne i duševne snage, čudoredne i vjerske vrednote supruga. Time je nova obitelj povredljivija (i labilnija), ali u sebi, ljudski i duhovno, raznolikija je, reklo bi se, antropološki kvalitetnija“ (1972, str. 49). Tu tvrdi autor objašnjava time što je nekoć položaj starješine u obitelji bio vrlo moćan; nadređen ženi i djeci. Danas je očev autoritet manji te je njegov autoritet utemeljen u osobnim, duhovnim i karakternim vrlinama koje prenosi djeci.

Prema Rosić, Zloković (2002) strukturu obitelji prema tradicionalnim modelima činili su: otac, majka i njihova djeca, te krvni srodnici obitelji: djed, baka, ali i drugi članovi šire obitelji. Danas sve više primjećujemo „različitu obiteljsku strukturu, koja osim oca, majka, djece, djeda i bake predstavljaju i: obitelji razvedenih brakova (binuklerane obitelji), izvanbračne veze ili samohrane majke“ (str. 14). Mnogo se promjena dogodilo u strukturi obitelji, funkcioniranju, stilu odgoja i interakciji unutar obitelji. U sljedećoj tablici (Tablica 3.)

navedene su neke sličnosti i razlike tradicionalnih i modernih obitelji koje su se dogodile zbog raznih ekonomskih, društvenih i sociopolitičkih faktora prema autoricama Rosić i Zloković.

Tablica 3. Neke sličnosti i razlike tradicionalnih i modernih obitelji (Rosić, Zloković, 2002, str. 14)

STRUKTURA I NEKE TEMELJNE FUNKCIJE OBITELJI	„TRADICIONALNE OBITELJI“	„SUVREMENE OBITELJI“
VELIČINA OBITELJI	velike obitelji s više djece (četvero ili više djece)	Male obitelji s malim brojem djece ili obitelj bez djece po vlastitoj odluci
STRUKTURA OBITELJI	Otac – majka/djed – baka i drugi članovi rodbine	Otac – majka, samohrani roditelj (biološki ili nebiološki), razvedeni brakovi, binuklearne obitelji, majke i izvanbračna djeca
STIL ODGOJA	autoritarni	Autoritarni, autoritativni, permisivni
ODGOJNA FUNKCIJA	odgoj djece u obitelji	Tendencija prebacivanja odgojne funkcije obitelji na druge osobe i insitucije
SOCIJALIZACIJA DJECE	U obitelji	Tendencija prebacivanja socijalizacijske funkcije izvan obitelji
SLOBODNO VRIJEME	Gotovo isključivo u obitelji	Izvan obitelji
BRIGA O EKONOMSKOJ SIGURNOSTI	Otac-zaposlen, majka-kod kuće	Otac i majka (ne) zaposleni, pomoć mlađim članovima od starijih članova obitelji

3. PREGLEG DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA O PROMJENAMA U OBITELJI U REPUBLICI HRVATSKOJ

Prije svega, potrebno je prikazati rezultate istraživanja obitelji u promjenama u Hrvatskoj. Još je seoska obitelj bila predmetom ruralnosocioloških istraživanja 60-ih godina 20. stoljeća u Agram institutu u Zagrebu te Institutu za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu. Od pedesetih i šezdesetih godina obitelj u Europi (ali i u Hrvatskoj), mijenja se svojim demografskim i drugim obilježjima. Dolazi do opadanja stope fertiliteta pa je 1965. godine prosječna stopa fertiliteta iznosila 2,72, a 1994./95. 1,45. Porastao je i udio djece koja se rađaju izvan braka. Stopa divorcijaliteteta iznosila je oko 10%, a osamdesetih godina 30%. Godine 1960. izvan braka rađalo se 5,1%, a 1993. godine 21,8% djece (str. 13). S druge strane, gospodarska kriza uzrokuje opadanje stopa rasta i velik porast nezaposlenosti. Tako je i socijalna i gospodarska situacija u Hrvatskoj obilježena posljedicama rata i relativno neuspješnoj postsocijalističke tranzicije. U Domovinskom ratu bilo je 13.583 poginulih i 37.180 ranjenih. Godine 1991. u Hrvatskoj je živjelo 4.499.099 stanovnika, dok je prema popisu iz 2001. bilo 4.355.923 prisutna stanovnika. Godine 2000. je u Hrvatskoj bilo 43.746 novorođenčadi, dok je broj umrlih bio 50.246. (Puljiz, 2003, str.28). Prema tome, demografska je recesija zahvatila gotovo sva područja Hrvatske, i grad Zagreb. Prosječna veličina domaćinstva u Hrvatskoj je ispod tri člana, pa je pokazatelj sužavanja nuklearne obitelji koja se svodi na roditelje i djecu. U Hrvatskoj je 1981. godine bilo 10,8% nepotpunih obitelji, 1991. godine 12,4%, a 2001. godine 15% (Petak, 2004, str. 5). Od 1981. do 1991. godine broj obitelji bez djece je 5,5% , dok broj obitelji s djecom raste samo 1,4% (Akrap i Živić, 2001, str. 644) Udio bračnih parova s djecom 1971. godine iznosio je 63,8 posto, dok 2001. godine 58 posto. Udio jednoroditeljskih obitelji iznosio je 1971. godine 11,4 posto, dok 2001. godine 15 posto od ukupnog broja hrvatskih obitelji (prema podacima iz Statističkog ljetopisa Republike Hrvatske, 2002, str. 91). Povećana je stopa divorcijaliteteta te smanjena stopa nupcijaliteteta i fertiliteta. Rezultati istraživanja također pokazuju kako je seoska i gradska obitelj zahvaćena velikim promjenama. Međutim, „duboke promjene koje su zahvatile obitelj ...nisu ugrozile temeljne vrijednosti obitelji. Pripadnici novih naraštaja samo su promijenili percepciju i očekivanja od obitelji“ smatra Puljiz (2003, str. 9). Drugim riječima, svijet raslojava tradicionalnu strukturu obitelji, dok u isto vrijeme smješta obitelj kao središte individualnoga i društvenoga života.

Tablica 4. Obitelj prema tipu, popisi 1971. - 2011.

	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Ukupno	1 203 240	1 307 423	1 367 106	1 252 025	1 215 865
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Par bez djece	24,8	26,9	27,1	27,0	28,6
Par s djecom	63,8	62,4	60,5	58,0	54,3
Majka s djecom	9,3	9,1	10,2	12,5	14,4
Otac s djecom	2,1	1,6	2,2	2,5	2,7

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske, Držani zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2021.

Postupno je rastao i broj razvedenih brakova pa je u razdoblju od 1990.-1994. godine 19,6% brakova završilo razvodom (Raboteg-Šarić, Pećnik, Josipović, 2003, str. 15). Stopa nupcijaliteta (broj sklopljenih brakova na 1000 stanovnika) u području Europske Unije je 1970. godina bila 7,9, a 2009. godine je 4,5. U Hrvatskoj istih godina dolazi do opadanja stope nupcijaliteta s 8,5 na 4,8 (Eurostat, 2013). Sociolozi smatraju kako se procjene o broju praznih brakova mogu temeljiti tek na nagađanjima (Haralambos, 1994, str. 566). Na temelju službene statistike znamo samo za zakonski razvedene brakove. U skladu s tim, postavlja se pitanje je li brak jedna zastarjela institucija koja ne može odgovoriti zahtjevima suvremenog društva i uvjetima koje ono nudi? Rezultati empirijskih istraživanja projekta European Value Study pokazuju da većina ispitanika smatra da brak nije zastarjela institucija.

Tablica 5. Sklopljeni i razvedeni brakovi i živorođeni u braku u Hrvatskoj u razdoblju o 2000. - 2018.

GODINA	BRAKOVI		KOEFIČIJENT DIVORIJALITETA	ŽIVOROĐENI	ŽIVOROĐENI U BRAKU (%)
	SKLOPLJENI	RAZVEDENI			
2001.	22 017	4 670	211,5	40 993	90,6
2005.	22 138	4 883	220,6	42 678	89,5
2010.	21 924	5 058	237,5	43 546	86,8
2015.	19 834	6 010	303,0	37 666	81,9
2018.	19 921	6 125	307,5	37 109	...

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske, Držani zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2021.

Tablica 6. Kretanje temeljnih pokazatelja rodosti u Hrvatskoj u odabranim godinama 20. i 21. stoljeća

GODINA	BROJ ŽIVOROĐENIH	OPĆA STOPA NATALITETA	OPĆA STOPA FERTILITETA	STOPA UKUPNOG FERTILITETA
1940.	93 161	22,8	86,6	3,2
1953.	89 784	22,8	82,1	2,9
1961.	74 190	17,8	69,7	2,3
1971.	61 673	14,8	55,8	2,0
1981.	63,885	14,6	56,4	1,9
1991.	63 885	14,6	56,4	1,9
2001.	40 993	9,8	40,1	1,4
2011.	41 197	9,4	97,9	5,6
2017.	36 556	8,9	40,9	1,42

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske, Držani zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2021.

Istraživanje u Republici Hrvatskoj iz 1991. godine je imalo za cilj ispitati stanje obiteljskih i općih vrednota. Poseban cilj je bio prema preferenciji vrednota odrediti koliko su naše obitelji suvremene, odnosno tradicionalno-patrijarhalno orijentirane. Uzorak su činile 523 obitelji iz svih regija Hrvatske. Iz rezultata je vidljivo kako suvremene vrijednosti prevladavaju u obiteljskim sredinama, ali da se neke tradicionalne i dalje zadržavaju. U vrlo malom broju obitelji prevladavaju tradicionalistički kriterij, a klasični patrijarhalni stav nađen je u malom postotku obitelji. Uloga oca nije bitna samo u patrijarhalnoj porodici, već je važnija u održavanju kvalitetnih odnosa u egalitarnoj obitelji.

U strukturi kućanstva prema broju članova od 1948. do 2001. godine, u predočenoj tablici, najintenzivnije smanjenje imaju kućanstva sa sedam ili više, potom šest i pet članova. (Gelo, 2005, str. 169). Smanjuje se i veličina prosječnog hrvatskog kućanstva pa je 2001. godine on iznosio 3,1 člana. Trend smanjivanja prosječnog broja članova kućanstva i obitelji posljedica je dvaju činitelja i njihovih trendova: raspada višečlanih kućanstava i povećanja broja samačkih, dvočlanih i tročlanih kućanstava te opadanja broja živorođene djece (Gelo, 2003).

Tendencija rasta samačkih kućanstava od 1948. godine ubrzana je u posljednjem desetljeću 20. stoljeća. Smanjuje se broj proširenih obitelji te raste broj užih obitelji sa sve manjim brojem djece. Iako je 1961. godine i 2001. godine isti udjel majki s djecom u ukupnom broju obitelji, razlozi za takvu pojavu leže u posljedici II. Svjetskog rata nakon kojeg je ostao velik broj udovica i djece. Postupni porast jednoroditeljskih obitelji posljedica je porasta razvedenih brakova.

Tablica 7. Kućanstva prema broju članova u popisima od 1948. do 2001. godine

Kućanstva prema broju članova	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1 član	13,8	14,1	16,0	15,5	16,0	17,8	20,8
2 člana	16,4	16,7	17,7	18,6	21,1	22,5	23,6
3 člana	18,0	18,8	19,4	21,1	21,5	20,2	19,0
4 člana	17,2	18,0	19,1	20,8	22,6	23,5	20,6
5 članova	13,3	13,3	12,9	12,1	10,1	9,2	9,2
6 članova	8,8	8,5	7,5	6,5	5,2	4,4	4,3
7 i više članova	12,5	10,6	7,4	5,4	3,5	2,4	2,5

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske, Držani zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2021.

Tablica 8. Kućanstva prema broju članova 2011. godine

OBITELJSKA KUĆANSTVA PREMA BROJU ČLANOVA										UKUPNO
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 i više	
366	283	262	121	53	20	7	2	1366	1 337	373 120
167	762	475	095	572	446	307	949			

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske, Držani zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2021.

Zadnji su dostupni podaci prema popisu iz 2011. godine. Broj kućanstava iznosio je 1,519.038, dok je broj osoba u Republici Hrvatskoj 4.426.313. Prosječan broj osoba u kućanstvu je 2,80. Što se tiče obiteljskih kućanstava prema broju članova, samačkih kućanstava je 373 120, a višečlanih kućanstava 25 442. Najviše je kućanstava, njih 283 762 od tri člana.

Što se tiče obitelji prema tipu i broju članova, najveći je broj bračnih parova s djecom, zatim slijede bračni parovi bez djece te izvanbračni parovi s djecom.

Tablica 9. Kućanstva prema tipu i broju članova, 2011. godina

	Ukupno	Bračni par bez djece	Izvanbračni par bez djece	Bračni par s djecom	Izvanbračni par s djecom	Majka s djecom	Otac s djecom
Broj obitelji	1 215 865	321 993	26 252	637 184	22 634	174 517	33 345
Broj članova obitelji	3 674 078	643 866	52 504	2 406 518	84 216	409 395	77 579

Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske, Držani zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2021.

U Hrvatskoj je briga o djeci prvenstveno ženski posao, dok je relativno visok postotak očeva koji sudjeluju u igri s djecom ili u šetnji (Tomić-Koludrović, 2000, str. 74) Tradicionalna podjela kućanskih poslova, prema kojoj se točno zna što su "ženski", a što "muški" poslovi, u Hrvatskoj je još vidljivija nego u Austriji. Primjerice, u 95,9% domaćinstava žena sama pere rublje, u 95,6% domaćinstava sama pegla, u 84,6% sama kuha, u 80,7% sama pere suđe, u 74% domaćinstava sama mete, odnosno usisava prašinu. Dok žene u vrlo visokom postotku obavljaju sve "prirodno" ženske poslove, muškarci obavljaju tradicionalno "muške" poslove, npr. lakše popravke kućanskih aparata, mijenjanje osigurača za struju i sl. (Tomić-Koludrović i Kunac, 2000, str. 61-62).

Unutar svakog od razdoblja mogu se identificirati pojave i procesi koji su kroz 20. stoljeće dinamizirali promjene u društveno-gospodarskim strukturama, a time i u obiteljskim strukturama. U okviru spomenutog treba istaknuti: raspadanje kućnih zadruga, iseljavanje u prekomorske zemlje do I. svjetskog rata; demografske, politike i gospodarske te izravne i neizravne učinke I. i II. Kao i Domovinskog rata, odlazak na tzv. privremeni rad u inozemstvo u 1960-im i iseljavanje u 1990-im prema prekomorskim i zapadanoeuropskim zemljama kao posljedicu rata i gospodarske krize (Gelo, Akrap, Čipin, 2005.). Hrvatska u zadnjih 30 godina bilježi: prirodno smanjenje, nagli i dinamičan porast neoženjenih/neudanih; blagi porast razvedenih i izvanbračne djece; nastavljanje porasta jednoroditeljskih obitelji s majkom i jednim djetetom (Isto).

4. PRIKAZ OBITELJI U UDŽBENICIMA, ČITANKAMA I MEDIJIMA

Mlinarević, Peko, Munjiza (2007) u članku „Slika obitelji u udžbenicima hrvatskog jezika i književnosti za mlađu školsku dob“ analiziraju tekstove iz obiteljskog života u dvanaest udžbenika, po tri najčešće birana za 1. - 4. razred osnovne škole. U radu se analizira obiteljska tematika na osnovi školskih tekstova u najučestalijim odobrenim udžbenicima hrvatskog jezika i književnosti. Prema naslovima, točnije u 13 naslova spominje se majka, a ostalo je otac, baka, djed, dom i cijela obitelj. Veća je pozornost posvećena kategoriji potpuna obitelj, odnosno tradicionalna obitelj kao potpuna (čine ju otac, majka i djeca) te proširena (otac, djeca, majka, bake i djedovi). Model tradicionalne obitelji temeljio se na vrijednostima kao što su: stabilnost, mirnoća, sklad, tolerancija, toplina, dobrotu i ljubav dok suvremena obitelj gubi tradicionalna obilježja, vrijednosti, strukturu i funkciju. Na samom kraju rada, autori se pitaju jesu li tekstovi dovoljno životno suvremeni i „pripremaju li djecu za sretniju budućnost i snalaženje u novim životnim situacijama“ (str. 46).

Lukaš, Jurinić (2021) u članku „Obitelj i promovirane vrijednosti čimbenika obitelji u čitankama za hrvatski jezik“ analiziraju čitanke za nastavu hrvatskoga jezika kojom se utvrđuje motiv obitelji te vrijednosti povezane sa strukturom obitelji i njezinim članovima. Za potrebe rada analizirano je 12 hrvatskih čitanke za predmetnu nastavu. „Vidljive su zajedničke promovirane vrijednosti ljubavi, hrabrosti, ljepote, ugleda i religioznosti oba roditelja. Samo poštovanjem i promoviranjem navedenih vrijednosti roditelji mogu biti ideal i uzor svojoj djeci, skrbiti za njihov uspjeh i napredak u životu, kako tjelesni tako i duhovi. Zatim je u analiziranim tekstovima majka opisana kao marljiva, nježna, brižna, utočište sigurnosti i socijalno zaštitnička prema svojoj djeci. Od suvremenoga se oca isto tako očekuje osjećajnost, upornost, obrazovanje i marljivost. Što implicira tradicionalan pogled na roditeljsku ulogu oca hranitelja i ekonomskoga staratelja za članove svoje obitelji“ (str. 59). Autori zaključuju kako tekstovi u čitankama oslikavaju realnu situaciju hrvatskoga društva u kojem prevladava nuklearna obitelj. Unutar sadržaja čitanke se nalaze i primjeri nepotpunih obitelji. Time „učenicima nije prikazan savršen svijet u kojem ne postoje prepreke, nego realnost sa svim svojim lijepim i ružnim stranama. U tekstovima su prikazani problemi, ali često puta i rješenja“ (str. 65).

Drugačiji pogled na sapunice, telenovele i sliku obitelji donosi članak „Sapunice, telenovele i slika obitelji“ (2012). Autorica Suzana Peran u članku propituje kakvu sliku braka i obitelji te serije donose te utječe li gledanost sapunica na percepciju braka i obitelji kod hrvatskih gledatelja. U sapunicama koje su analizirane, obitelj se prikazivala uglavnom kao

tradicionalna i proširena. Uz to su i prikazani procesi koji su pridonosili razdoru obitelji te težnje obitelji prema razvoju nuklearnih obitelji. Glavni likovi sapunica temeljili su svoje bračne i izvanbračne veze na ljubavi, a u manjoj mjeri na poslovnom interesu. Posebnu pozornost se pridavalo djeci koja su prikazana kao dio obitelji i pogoduju njezinu jačanju. Dvije trećine likova su bili vjernici pa su često prikazani u crkvi i molitvi pred Bogorodičnim kipom. Njihova djela su također u skladu s kršćanskim naukom.

U članku „Portreti majki i očeva u hrvatskim dnevnim novinama i časopisu za roditelje“, Pahić (2014) analizira novine Večernji list i Vjesnik te časopis Bebe. Rezultati ukazuju na češće spominjanje majki i očeva 2011./12 u odnosu na 1991./92. iako je omjer njihova spominjanja nepromijenjen. Majke se više spominju nego očevi. Glede učestalosti pojavljivanja riječi majka i otac u naslovima, riječ majka se 1991. godine više pojavljivala nego riječ otac dok je 2011. pojavljivanje obje riječi u naslovima sasvim sličan. Riječi otac i majka su se koristile na neutralan način, otprilike dva puta, rjeđe na pozitivan, a najmanje često na negativan. Ukupna analiza pokazuje da su opisi majke bili manje pozitivni i negativni u 2011. dok za očeve nije utvrđena statistički značajna razlika u tom pogledu. Prema tome, buduća istraživanja bi se mogla istražiti kako su očevi i majke predstavljeni u lokalnim novinama te u televizijskim programima kako bi se pružio dublji uvid u temu istraživanja (str. 106).

Vesna Grahovac-Pražić u članku „Slika obitelji u čitankama razredne nastave“ postavlja pitanje „Kako je obiteljski diskurs zastupljen u čitankama i kako se interpretacija uključuje u djetetov život?“ Naglašava kako čitanje teksta ne može biti krajnja razina, nego i čitanje samo i prožimanje sa samim životom jer je odgojni diskurs neodvojiv od literarnog i značajan u stvaranju literarnog čitatelja i demokratskog čovjeka (str. 133). U čitankama razredne nastave zapaža sljedeće značajke: „Božja obitelj s kulturološko-religijskim zamrznutim obilježjima, tradicionalno-patrijarhalna obitelj, suvremena obitelj (najčešće četveročlana), rodno nepotpuna obitelj (najmanje)“ (str. 136). Narušeni se obiteljski diskurs javlja samo na jednoj razini: djeca-roditelji, a na razini roditelj-roditelj ne postoji. Obiteljske se opasnosti ne pojavljuju u zastupljenom diskursu, a rodni je diskurs naklonjen muškarcu. Proširena obitelj (djed, baka) određena je ljubavlju i nježnošću ili poticajem djece da se nepravedan odnos prema baki ili djedu isprave. Tekstovi posvećeni članu obitelji (uglavnom majci) prigodničarski su i aktualiziraju ljubav, odanost.

Čitanke razredne nastave, prateći nastavni plan i program, teže ostvariti kulturološki udžbenik koji se uključuje u djetetov život i sredinu i odgajaju ga za literarnu recepciju i

komunikaciju uvažavajući pedagoško-psihološka načela. Čitanka je knjiga koja će zauvijek ostati u školi i nastava književnosti predodređena je za prijenos te isticanje općeprihvaćenih odgojnih i društvenih vrijednosti. Teme i poruke tekstova trebaju biti takve da se njima ostvaruju opći odgojni ciljevi nastavnog programa, obrazovni ciljevi i zadaće nastavnog predmeta hrvatski jezik i predmeta s kojim je u korelaciji te opće ljudski humanistički i demokratski ciljevi (Bežen, 1999., str. 34). U početnom je literarnom odgoju i obrazovanju zadaća razviti literarnu recepciju i komunikaciju, a ne spoznati književnost kao umjetnost i znanost, ali je važno ne odvojiti književnost od života (2006, str. 138).

Što se tiče slikovnice, početkom se slikovnice smatra djelo što ga je napisao, na latinskom jeziku, Jan Amos Komensky pod naslovom *Orbis sensualium pictus* (1685) S današnjeg gledišta to djelo više nalikuje na slikovni rječnik ili udžbenik, ali je općenito uvjerenje da je njime utemeljena slikovnica (Čičko, 2000). Iz predložka slikovnica o obitelji nameće se tematsko-motivska podjela na: pripadanje obitelji: spoznaja vlastitoga ja u odnosu na obitelj; novi članovi u obitelji; gubitak članova obitelji; kućni ljubimci – članovi obitelji. U slikovnicama u kojima u obitelji žive baka i djed do izražaja dolazi radost zbog suživota. Prisutna je i tema dolaska na svijet brata ili sestre. U slikovnicama koje govore o obitelji susrećemo se i s ljudima te antropomorfizirane životinje koje su nositelji ljudskih odnosa, osobina i karaktera. Iako su slikovnice stvarane za djecu, u njima mogu uživati i odrasli. Slikovnica ima dva koda – likovni i jezični kod, a koji prevladava, ovisi o dobi recipijenta (Grahovac-Pražić, 2006, str. 155).

Lindsey M. White (2015) provela je istraživanje u osnovnoj školi, s učenicima predškolskoga uzrasta do učenika drugih razreda. Prvotno su prikupljeni kvalitativni podaci i općeniti podatci o životu djece i njihovim obiteljima. Zatim su djeca morala nacrtati obitelji te objasniti što su nacrtali i zašto. U drugoj fazi istraživanja, učenici su sudjelovali u tri zasebna čitanja naglas o trima različitim obiteljima (tradicionalna, netradicionalna i posvojena obitelj). Knjige su odabrane prema članovima obiteljske strukture iz kojih potječu djeca, kao i po dobnoj razini. Tijekom čitanja svake priče i nakon, slijede pitanja za raspravu. Rasprava se vodila od pitanja *Tko čini ovu obitelj?*, *Što misliš o ovakvoj obitelji?* I *Kakva je svrha imati obitelj?* Ovim se istraživanjem htjelo ispitati jesu li učenici otvoreni prema idejama inkluzivnih obitelji i netradicionalnih obiteljskih struktura. Zaključno sa istraživanjem, učenici su ponovno crtali sliku obitelji te su objasnili što su crtali i zašto. U ovom procesu istraživanja se htjelo vidjeti je li priča promijenila dječju percepciju obitelji, a djeca su mogla usporediti prvi i drugi crtež. U

zaključku autor ističe kako su djeca sposobna razumjeti razlike u životima drugih u vrlo mladoj dobi te poučavajući ih razlikama, postaju tolerantniji i teže socijalnoj pravdi.

4. VAŽNOST OVE TEMATIKE

Pismenost se jednostavno ne opisuje kao samo čitanje i pisanje. Pismenost uključuje mnogo stvari koje svakodnevno koristimo kako bismo međusobno komunicirali i komunicirali s tekstovima. Lankshear i Knobel (2007) opisuju pismenost kao „društveno priznate načine generiranja, komuniciranja i pregovaranja o značajnom sadržaju putem kodiranog medija teksta u kontekstima sudjelovanja u diskursima “(White, 2015; Lankshear, Knobel, 2007, str. 64). Pismenost je jedan od čimbenika koje ljudi čini društvenim bićima; koristimo pismenost za generiranje riječi, govora tijela, izraza lica, i govor, radi međusobne komunikacije. Pismenost je također strategija na koju naviknemo razumjeti različite sadržaje u tekstu ili u diskursu. Kako djeca uče vještine pismenosti i strategije, uče što je prihvatljivo, a što nije. To su stvari o kojima se uči u školi i kod kuće, ali ne može se pretpostaviti da su prihvatljive prakse u školi iste kao dom. Djeca moraju razumjeti mnoge raznolike teme u društvu i biti sposobna raspravljati njih u strukturi i sigurnosti učionice i kod kuće. Stoga djeca moraju dobiti potrebne vještine pismenosti kako bi se vodile i potrebne rasprave o razlikama među ljudima (White, 2015).

Kelly (2012) tvrdi da se pomoću slikovnica koje uspostavljaju višestruke roditeljske uloge, npr. dvije mame ili dva tate, mogu pomoći djeci da budu otvorenija za netradicionalne obitelji te da imaju pozitivniji odnos prema netradicionalnim obiteljima. Te su ideje važne u stvaranju socijalna pravda unutar i izvan učionice.

Despain, Tunnell, Wilcox i Morrison (2015) slažu se da knjige odražavaju promjene obiteljskih struktura kao i raznolikost. Kelly (2012) smatra da će čitatelji imati bolje razumijevanje za preispitivanje sebe i preispitivanje društvenih normi kako bi postali inkluzivniji za sve ljude bez obzira na stereotipe.

Uz to, Anderson i Hamilton (2005) pokazuju rodne nejednakosti u kući, kao i rodne nejednakosti roditelja. Navode kako su: „majke ostvarivale većinu kontakata s djecom, većinom su se hranile, i izražavali osjećaje češće nego očevi. Nije pokazano nijedno ponašanje koje smo kodirali da očevi čine znatno češće nego majke “(str. 149). Stereotipi i društvene norme majki koje su domaćice, a otac u obitelji donosi prihod, nastavljaju se u pričama koje su Anderson i Hamilton proučavali. Domaći poslovi i dalje će biti marginalizirani u dječjim knjigama kao

„žensko djelo“, kako su utvrdili Adams, Walker i O’Connell (Whitney 2015; Adams, Walker, O’Connell, 2011).

Također, očevi su i dalje nedovoljno zastupljena u dječjim knjigama i percepcija oba roditelja igra važnu ulogu u rastu djece u društvu. Mattix i Crawford (2011) ne slažu se; vjeruju da će knjige napraviti razliku u istjerivanju predrasuda i stvaranju zajednica. Uz upotrebu slike i knjiga u učionici, mogu se stvoriti rasprave oko stereotipa o knjigama i gradnji učionice za suzbijanje predrasuda koje učenici mogu imati. Anderson i Hamilton (2005) navode: „tradicionalni prikazi općenito jačaju rodne stereotipe...to je dovelo do negativnih stavova prema ženama među djecom“ (str. 150). Važno je, kao učitelj, razgovarati s učenicima o razlikama između povijesnih uloga ljudi u odnosu na naše današnje kulture. S druge strane jest ne samo na nastavnicima da pomognu u ukidanju stereotipa, nego je i uloga roditelja (White, 2015).

Učitelji često moraju birati između onoga što uobičajeni kurikulum zahtijeva i ono što on ili ona (učitelj) osjeća da je prava stvar. U mnogim se slučajevima pojačava upotreba multikulturalne literature koja odražava negativne percepcije o onima izvan dominantne kulture, naglašavaju Jerome i Sweeney (2014). Iako, knjige prikazuju određenu raznolikost u sastavima obitelji, inače je srodstvo uvijek prikazano kao patrijarhalno, heteroseksualno, srednje klase i bijelo (White, 2015; Jerome & Sweeney, 2014)

Phillips i Larson (2012) kao i Mattix i Crawford (2011) vjeruju da bi djeca trebala imati pristup literaturi koja odražava njihov život, uključujući razne obiteljske strukture. Puno puta rasprava koja ide zajedno s multikulturalnom literaturom može imati najveći utjecaj.

Iako "knjige pojačavaju norme bijelih obitelji više srednje klase" (White, 2015; Jerome & Sweeney, 2014), od vitalne je važnosti boriti se protiv heteronormativnosti u učionicama kako bi se poboljšalo društvo. Mnogi učitelji kažu da se osjećaju nespremno, nelagodno i nesigurno tijekom rasprave oko tema obiteljske dinamike, koje uključuju seksualnu orijentaciju, rasu i posvojenje (White, 2015; Dedeoglu, Lamme & Ulusoy, 2012, Brinson, 2012.). Čak iako to može za mnoge predstavljati nelagodu, ove teme još uvijek trebaju biti obrađene u učionicama. Stavovi koje imaju učitelji igraju značajnu ulogu u tome kako djeca razvijaju svoj osjećaj sebe, dobrobiti i pozitivan stav prema različitim narodima (Kelly, 2012).

Stoga, za učitelje je neophodno pozitivno raspravljati o tim temama na nastavi, tako da djeca mogu naučiti razumiju sebe, svijet i druge (White, 2015; Goldberg, 2014).

Goldberg također opisuje koliko učitelja zanemaruju obiteljsku i rasnu raznolikost jer su djeca premlada i zato ne uključuju takve teme u učionici; ona navodi: „Jedno istraživanje pokazalo je da je više od polovice rano odgojitelji iz djetinjstva bili su svjesni usvojene djece u svojim učionicama, ali, među njima, samo 34% je izvršilo prilagodbe u svojoj učiteljskoj praksi“ (str. 671). Ova studija pokazuje nelagodu s temama koje nisu u našem svakodnevnom životu i društvenim normama, koje slijedi obrazovni sustav. Učitelji bi trebali rasti kao profesionalci i kao ljudi dok uče od svojih učenika. Dok uče o iskustvima i uvjerenjima svojih učenika, učitelji mogu početi povećavati svoja znanja i vještine za bavljenje različitim temama i pristupanje njima. Biti učitelj trebao bi zahtijevati neutralan stav i otvorenost prema svim ljudima, vjerovanjima i raspravama (White, 2015; Goldberg, 2014).

Važno je da učitelji budu fleksibilni i razumiju složene teme koje često se zanemaruju u učionici (White, 2015; Martino i Cumming-Potvin, 2011). Ukoliko učitelj odbaci vlastita uvjerenja i bude otvoren prema obrazovanju svih učenika, djeca će moći rasti kao ljudi i svi će imati koristi. Mnogi se učitelji osjećaju ugodno i zadovoljno sa svojim sadašnjim programom, ali ove udobnosti mogu biti rezultat vlastitog identiteta, njihovih iskustava (ili nedostatka), njihovog znanja o različitost ili osobnih stavovi i uvjerenja (White, 2015; Martino i Cumming-Potvin, 2011). Bez obzira na obrazloženje učitelja kako bi se izbjegli različiti razgovori i teme, presudno je da učitelji mogu izaći izvan svoje osobne komfort zone kako bi imali koristi od učenja i rasta svojih učenika. U svoju raspravu uključuju i razne prijedloge za stvaranje učionica i socijalne pravde uključujući knjige o raznolikosti, inkluzivni jezik, kurikulum, uključivanje LGBT i pitanja usvojenja, povećanje raznolikosti škola i više školskih događaja koji se usredotočuju na stvaranje zajednice (White, 2015; Goldberg, 2014).

Drugo istraživanje otkriva da nastavnici nemaju predznanja, vještine i raspoloženja za djelotvorno podučavanje djece (White, 2015; Lin i Bates, 2010). Učitelji pokušavaju pronaći načine za pravila koje kurikulum ima, ali se mnogi jasno drže onoga što im se kaže. Jedan od razloga je taj što je to norma - pedagogija se nije usredotočila na pronalaženje načina da to učini i nije ugradila vještine i strategije koje pomažu u uklanjanju predrasuda prema manjinskim skupinama (White, 2015; Sanders & Mathis, 2012.).

Umjesto toga, obrazovni se sustav tijekom godina mnogo promijenio, a vrlo mali broj učitelja i dalje predaje kao da raznolikost ne postoji. Ukoliko kurikulum ne uključuje raznolikosti, tada učitelji nemaju razloga izaći izvan svojih zona udobnosti i steći nova znanja i vještine kako bi se podučavale razlike i kako bi se prihvatile. Poznato je da kada učitelji imaju

pozitivna iskustva s roditeljima i skrbnicima učenika, učenici će uspjeti. Kad učitelji i roditelji rade kao tim na poboljšanju svakog djeteta, rezultati takvog rada su očiti (White, 2015).

Uz to, učitelji će postati kulturno i jezično svjesniji sebe u svojoj okolini. Svijest i otvorenost omogućava nastavnicima da imaju više otvorenih i iskrenih rasprava sa učenicima o multikulturalnoj literaturi koja se koristi u učionica. Ako učitelji ne koriste dijalog u učionicama, informacije za djecu koje dobivaju iz priča, može utjecati na negativan način i za njih imati osjećaj nezadovoljstva (White, 2015; Boutte, Hopkins i Waklatsi, 2008).

Informacije koje učitelji pružaju učenicima čitanjem naglas i raspravom mogu biti dvije vrlo različite stvari te je važno je da učitelji budu pouzdani i otvoreni sa svojim učenicima tijekom razgovora u redu za borbu protiv stereotipa u tekstovima. Tekstovi koje učitelji biraju također su vrlo kritični. Učitelji moraju biti pažljivi prema pozadini i životu svojih učenika, pronaći odgovarajući materijal koji će se podudarati i voditi otvorene rasprave kako bi se poboljšalo učenje sve djece (White, 2015).

Mnogi se autori slažu da dječja književnost utječe na njihov rast, formiranje identiteta i znanja o različitim temama u pozitivnom ili negativnom svjetlu (White, 2015; Crawford & Bhattacharya, 2014 .; Fitzpatrick & Kostina-Ritchey, 2013 .; Boutte, Hopkins i Waklatsi, 2008 .; McNair, 2012 .; Sun, 2014). Jedan od najvećih utjecaja dječje književnosti na mlade učenike je način na koji djeca dobivaju informacije iz priča i o sebi i svojim kulturama. Yazici Okuyan, Gedikoglu, i Karagul (2012) opisuju kako pokazivanje različitih obiteljskih struktura na realan način te prikazivanje pozitivnih i negativnih stavova, olakšava djeci oponašanje i prepoznavanje sebe s likovima. Mogućnost da se realno vidi u likovima je važan aspekt dječje književnosti. Uz to, Fitzpatrick i Kostina-Ritchey (2013) navode da se djeca zbog toga više oslanjaju na knjige kao izvor znanja nego na odrasle, ali informacije iz priča također im pomažu da razumiju sebe i druge.

Mattix i Crawford (2011) slažu se da dječja uporaba knjige djeluje kao ogledalo koje odražava njihova vlastita iskustva ili funkcionira kao prozor za razumijevanje razlika, ali u svakom slučaju literatura ima trajni utjecaj na djecu. Također je važno napomenuti da je rano djetinjstvo važno vrijeme za formiranje osnovnih vještina društvenih odnosa; obiteljske nestabilnosti u ovom razdoblju mogle bi utjecati na socijalno ponašanje djece i odnose s vršnjacima (White, 2015). Mnoga djeca možda već prolaze kroz prijelazne faze unutar njihovih obitelji što može negativno utjecati na njihove rastuće društvene sposobnosti, ali to i dalje implicira upotrebu priča za pomoć djeci da cvjetaju tijekom ranog djetinjstva. Ukoliko se

obiteljska nestabilnost javlja tijekom ranog djetinjstva, upotreba literature može imati pozitivan učinak na dječji emocionalni i mentalni razvoj (White, 2015).

Uz to, također je važno da knjige za djecu budu inkluzivne i ne stereotipne. Crawford i Bhattacharya (2014) objašnjavaju da slikovnice šalju poruke o starenju i ulozi baka i djedova. Starenje je neizbježno, ali treba ga prikazati na pozitivniji i manje stereotipni način. Tamo postoje mnogi negativni ideali o starenju koje je društvo izgradilo, ali priče i mediji se nastavljaju. Mnoge slikovnice u kojima se nalaze stariji likovi odražavaju „bake i djedove i starije odrasle osobe kao bolesne, onesposobljene, ovisne i nesposobne sami riješiti probleme“ (str. 132) i rijetko su prikazani kako se uključuju u aktivnosti (White, 2015; Crawford & Bhattacharya, 2014).

Književnost djecu može naučiti mnogim stvarima o društvu; kako se ponašati, što misliti, ali isto tako podučava djecu o sebi, što utječe na to tko će postati. Istraživanja to potvrđuju, odnosno da djeca pomoću slikovnica mogu razumjeti razlike i obitelji iz kojih žive te višestruke i raznolike perspektive (Kelly, 2012). Mala djeca nisu premlada za raspravu o raznolikosti obiteljskih oblika. Djeca su u stanju primijetiti sličnosti i razlike vrlo rano u životu, a važno je iskoristiti njihovu mladu dob i neznanje kako bi naučili međusobno prihvaćanje i podršku za sve ljude.

Međutim, mnoge najčešće čitane dječje knjige imaju negativno ili stereotipno predstavljanje žena, ljudi u boji, nekršćanskih i nezapadnih religija i ljudi nižeg socioekonomskog statusa ili osoba s invaliditetom smatraju Boutte, Hopkins i Waklatsi (White, 2015; Boutte, Hopkins, Waklatsi, 2008). Ako su knjige ključne za dječju socijalizaciju i razvoj, onda je presudno da knjige njihova čitanja uključuju nestereotipno. Chaudhri i Teale (2013) naglašavaju kako dječja književnost igra ključnu ulogu u pričanju kontra priča i dječjoj raznolikost iskustava. Knjige mogu otvoriti mnoga vrata različitim svjetovima koji bi mogli biti nepoznati; i djeca bi trebala učiti o raznolikosti na mjestu kao što bi trebala biti učionica (White, 2015; Chaudri, Teale, 2013). Anderson i Hamilton (2005) također raspravljaju o utjecaju književnosti na djecu; priče mogu utjecati na djetetove stavove, ponašanja i samopoimanje, koji ovise o likovima u knjigama, onakvima kakvi oni postaju uzori čitateljima. Način na koji su likovi prikazani u pričama traje dugo utjecaj na dječje ideje i vrijednosti, dodatno naglašavajući važnost nestereotipnih priče kako bi djeca imala odgovarajuće uzore u raznolikim tekstovima.

Budući da način na koji su likovi prikazani u pričama utječe na čitateljevu samokoncepciju i uvjerenja; Qiu, Schvaneveldt i Sahin (2013) otkrili su da je vjerojatnije da će

majke biti prikazane kao emotivne, kao i one koje obavljaju zadatke poput kuhanja, čišćenja i pomaganja u domaćim zadaćama, a očevi su češće bili zaposleni, prikazani kao oni koji se bave sportom i rekreacijom. Ovo su obje stereotipne rodne uloge, koje su u sljedećim generacijama rjeđe nego što su bile u prošlosti, ali ako su i dalje prisutne u dječjim knjigama, onda su to djeca učeći ove rodne uloge i možda djelujući na njih sada ili kasnije u životu usvojila kao normalnima (White, 2015; Qiu, Schvaneveldt, Sahin, 2013).

Očevi i dalje ostaju „nevidljivi“ i neovisni u mnogim slikama knjiga u kojima se majke i dalje često prikazuju kao domaćice. Endendijk i suradnici (2014) naglašavaju kako i razgovor s djecom prilikom čitanja stereotipnih priča utječe na njihova uvjerenja. Način na koji odrasli razgovaraju s djecom o pričama također je presudan (White, 2015; Endendijk i sur.2014). Djeca predškolske dobi su najosjetljivija na stereotipe i pokušavaju razviti osjećaj stvarnosti (Whitney 2015; Adams, Walker, O'Connell, 2011). Sljedeće pitanje rodni uloga je ideja da dijete može imati dvije mame, dva tate ili samohranog roditelja gdje rodne uloge ne odgovaraju mjestu Dom. To može zbuniti malo dijete, ali također može pokazati osjećaj neodobravanja djeteta ili njegova kućnoga života jer se njegova obiteljska struktura ne uklapa u ono što je često u pričama i o kojoj se misli kao o normi. Stoga je neophodno razgovarati s malom djecom o spolu stereotipa i biti neutralan pri čitanju. Na taj će način djeca socijalizirati raznolikost te će biti uspješnija u suvremenom društvu (White, 2015; Qiu, Schvaneveldt i Sahin, 2013).

Studija Despaina, Tunnella, Wilcoxa i Morrison (2015) dalje navodi, „ono što djeca čitaju utječe na njihov razvoj vrijednosti i uvjerenja te pružaju snažnu provjeru onoga što nas čini istima i drugačiji“ (str. 333). Više od puke provjere valjanosti, knjige koje djeca čitaju nude ideologije što je ispravno, krivo, prihvaćeno ili zanemareno u njihovom životu. Autori nastavljaju raspravu i naglašavaju kako je za izdavače važno da budu osjetljivi i ne zadovolje stereotipe ili pretjerivanja koja mogu navesti djecu da vjeruju da je njihov život nekako „pogrešan“ ili bi trebali biti netko drugi.

Osim što djeci pomaže da postanu čitatelji čitavog života, presudno je da djeca imaju i pozitivnu samo-koncepciju. Sun (2014) raspravlja o pričama za usvojenu djecu i njihovoj važnosti jer u njima djeca mogu vidjeti sebe i svoja iskustva u tekstovima, kako bi ih se potaknulo na ponos, samopoštovanje, kako bi se osjećali cijenjenima (White, 2015; Sun, 2010). Dječja vjerovanja o samima sebi se mogu potvrditi u pričama, što je presudno ako se djeca suočavaju s neizmjernim problemima u njihovom životu, poput usvojenja, razvoda, ponovnog vjenčanja ili smrti roditelja. Brinson (2012) se slaže da dječja književnost koja je kulturološki

specifična može povećati percepciju osobnoga života mlađih čitatelja. Čak i ako djeca čitaju priče u kojima ne mogu vidjeti sebe, ali mogu vidjeti prijatelja, to može biti korisno. Književnost koja izražava ne-mainstream ideale može pomoći djeci da razviju empatiju, perspektivne vještine i znanje koje će vam pomoći u sprječavanju nasilja, kao i ugodan život s različitim ljudima odrasla dob (White, 2015; Brinson, 2012). Djeca mogu toliko toga dobiti tijekom čitanja multikulturalne književnosti. Tekst može djelovati kao prozor kroz kojega dijete može naučiti biti otvorenog uma prema tuđim životima.

Kroz prošlost se može primijetiti da dječja književnosti postaje sve više raznolika. Mnogi su autori mogli opisati trajne utjecaje dječje književnosti na dječje formiranje identiteta. Ti utjecaji mogu biti pozitivni ili negativni. Mnogo je toga ovisno o vrsti literature kojoj su izloženi u odrastanju ili ako su njihovi učitelji tijekom škole bili otvorenog uma i podržavali ih (White, 2015). Utjecaji književnosti također ovise o svijesti učitelja o životu svog učenika kao i o ogromnim i različitim količinama književnosti koja je danas u svijetu. Mnogi tekstovi pokazuju različitost među ljudima i obiteljima. Važno je da su djeca okružena svim multikulturalnim tekstovima jer čak i ako se ne mogu zrcaliti u njima njih, mogu se koristiti kao prozor za razumijevanje tuđih života (White, 2015; Mattix i Crawford, 2011). Ovaj pregled literature pokazao je različite aspekte gledišta raznolikih obitelji. Međutim, nije sporno da slikovnice pomažu djeci da razumiju svijet i sebe. Još važniji je utjecaj na djecu ako je njihova obiteljska dinamika zanemarena ili marginalizirana u učionici.

5. ČITANJE U OBITELJI

Svi odgojni utjecaji kojima je pojedinac izložen i koji ga potiču na samoaktivnost kao preduvjet razvoja, započinju u obitelji. Tako je i s poticanjem čitanja. O obiteljskom kontekstu, prije svega, ovisi odnos djeteta prema knjizi. To su pokazala brojna istraživanja u svijetu, od onih najjednostavnijih (koja upozoravaju na vezu između brojnih knjiga u obiteljskoj knjižnici i frekvencija čitanja djece i odraslih), do složenijih koje upozoravaju između ranog glasnog čitanja djeci i njihovih kasnijih intelektualnih, socijalnih i emocionalnih postignuća (npr. Iaho Literary Project). Koja je uloga obitelji u razvoju čitateljskih navika, kako se u tom pogledu obitelji razlikuju, koja je uopće uloga čitanja u dječjoj dobi – sve su to teme kojima se stručnjaci i znanstvenici bave niz godina (Stričević, 1997, str. 94). Većina se istraživanja bavi utjecajima socio-ekonomskog statusa obitelji na čitanje djece i većina stručnjaka naglašava da djeca iz socijalno depriviranih sredina manje čitaju od djece iz obitelji srednjeg ili visokog ekonomskog statusa (Stričević, 1997; Tucker, 1991). Istražujući obiteljski kontekst kao čimbenik koji utječe na čitanje spomenuti autor Tucker navodi sadržaj knjiga kao problem. Naime, djeca iz nižih slojeva društva ne mogu razumjeti sadržaje života više klase i obrnuto, osim da o njima čitaju kao o egzotičnim temama. Stoga on navodi da je potrebno djeci ponuditi opće teme kako bi ih svi mogli razumjeti. Kao primjer navodi temu djeteta koje se negdje izgubi, smatrajući da je tema univerzalna i prema tome svima prihvatljiva i razumljiva. Sljedeći je problem razumijevanje jezika, odnosno bogatstvo i siromaštvo jezika čitatelja, koje također ovisi o sredini u kojoj dijete živi. U obitelji se stvaraju stavovi, tu se preuzima model ponašanja i to vrlo rano (Stričević, 1997).

Suradnja dječje knjižnice i obitelji je suradnja između onih koji najbolje poznaju knjigu i onih koji najbolje poznaju svoju djecu i socijalni kontekst u kojem ona žive. Jedan od takvih modela je projekt „Family reading Groups“, nastao u Engleskoj 1984. i 1985. godine, koji pokazuje da roditelji iz nižih socijalnih slojeva manje čitaju i manje čitaju djeci, ali da zato nisu ništa manje spremni na prihvaćanje sustavno poticanja na čitanje. U spomenutom projektu djeca i roditelji čitaju iste knjige, no ne sve i ne obvezno. Ovaj je projekt pokazao da je izazvati interes bitan čimbenik čitanja, a ne socio-ekonomski status obitelji. Njegova je posebna vrijednost što se paralelno sa znanstvenim istraživanjem stvara model u praksi (tzv. akcijsko istraživanje), za razliku od onih istraživanja koja samo registriraju pojavu. Kako se Projekt razvija dulji niz godina, njegovi rezultati daju mnoge zanimljive pokazatelje: - djeca koja su sudjelovala u tim obiteljskim grupama aktivnija su i u drugim izvanškolskim aktivnostima, ne samo da je poraslo

samopouzdanje djece u boljoj vještini nego i u sposobnosti biranja, čitanje istih naslova omogućuje djeci i roditeljima dijeljenje iskustava, razmjenu mišljenja, smijanje istim stvarima, raspravu o stavovima i sl. Jedna majka napominje da sa svojom kćerkom razgovara o moralnim pitanjima o kojima inače nisu razgovarale, druga naglašava da sada provodi više vremena sa svojim djetetom, itd. (Stričević, 1997)

Među socijalnim se čimbenicima obitelji pridaje najveća važnost u izgradnji ličnosti te nije slučajno da poznati psiholog Friedrich Troy, u knjizi Dječja psihologija, navodi kako je obitelj za dijete prva i najvažnija škola. U njoj dijete stječe svoja prva iskustva o ljudima, njihovim međusobnim odnosima, o životu i problemima koje on nameće. Tu stječe i osnovne dojmove o samome sebi, o svojoj osobnoj vrijednosti, o svom položaju unutar ljudske zajednice. Ta su prva iskustva i najvažnija jer čine osnovu i polaznu točku cjelokupnog psihičkog razvoja čovjeka, ona su temelj ljudske ličnosti. Stoga je i krug kreiranja djeteta i njegov interes često iskazan u dječjoj literaturi često vezan uz obitelj, „mada je tijekom razvoja dječje književnosti proširenje dječjeg vidokruga i davanje društvene širine dječjim pogledima dovelo i do zapostavljanja obitelji i drugih strana intimnog života dječje ličnosti, to jest do nedovoljnog sklada između intimnog, osobnog, obiteljskog i društvenog“ (Prodan, 2006, str. 7; Troy, 1970).

6. PRIKAZ OBITELJI U KNJIŽEVNOSTI

Položaj djeteta u obitelji, tj. okolnosti u kojima se ono nalazi – tema je koja potvrđuje koliko je tanka podjela književnosti na dječju i onu za odrasle, bez obzira na njezin izvor. Tako možemo govoriti o „jednoj vrsti granične literature namijenjene odraslim čitateljima i djetetu i djetinjstvu, ali koju i djeca rado čitaju usvajajući ono površinsko, što je vezano za njihov život i položaj u obitelji te njihovu psihologiju“ (Prodan, 2006, str. 8). Romani dokidaju podjelu prema čitateljskoj dobi i postaju zanimljivo i poučno štivo i za odrasle, dapače preporučuju im se. Uočava se kako je tema obitelji podjednako prisutna u tzv. velikoj književnosti, kao i u dječjoj, s podjednakom umjetničkom vrijednošću, što nije uvijek bilo tako „jer je dječja književnost smatrana drugačijom“ (Kravec 2006, str. 65). Budući da je dječja književnost namijenjena djeci, ona ipak mora uvažavati neke osjećaje moralnoga reda. A prvi i najsnažniji osjećaj moralnoga reda jest obitelj – bila ona realna ili zamišljena, krvna ili pronađena/stečena (Isto).

Bračne i obiteljske transformacije odražavaju se na poseban način u dječjoj književnosti, koja oduvijek, uz neprikrivenu zabavu, ima i svrhu izravnoga utjecaja i odgoja mladih ljudi (Pandžić, 2006). Za roman kao najzanimljiviju književnu vrstu „treba najviše vremena za čitanje i recepciju, a mnogi smatraju da je upravo zato već „podugo i najutjecajnija književna vrsta u odgoju mladeži“ (Pandžić, 2006, str. 168). Istinski umjetnički romani i nisu nikada nudili izravne smjerokaze za bilo kakvu uljudbu, ali i „neprijeporna je činjenica da je sve manje dječjih romana koji bi mogli biti nadahnuće za ljubav, bračni život i obiteljsku sreću“ (Pandžić, 2006, str. 169). Istraživači bračne i obiteljske problematike tvrde da umjesto čitatelja romana sve se brže umnažaju televizijski gledatelji kojima slike raspada obitelji i zaborava duhovnih i moralnih vrednota donose recepcijsku ugodu. Sve je više romana s tezom o braku i obitelji kao suvišnim ustanovama. U zapadnom se svijetu takvim romanima poklanja velika pozornost.

Hela Čičko u članku „Knjiga kao lijek“ (2000) navodi kako su još 1995. u Austriji postojale slikovnice koje se bave problemom odnosa u obitelji i društvu, naravno s djetetom u žarištu zanimanja. Zapadnoeuropski autori i pedagozi smatraju da „ni jedna životna situacija nije toliko neugodna ili neobična da se o njoj i predškolicima ne bi moglo progovoriti riječju i slikom“ (str. 39). Rastava roditelja, bolest, smrt te sve tjelesno, mentalno i seksualno zlostavljanje svakako su najbolnija djetetova životna iskustva. Autorica naglašava kako je zbog toga je „dobro i ljekovito pronaći ih kao umjetnički oblikovani sadržaj u primjereno ruko kvalitetne dječje ilustracije. Potpuno je nebitno pojavljuju li se u takvim pričama kao likovi

djeca ili mladunčad životinja, bitno je da pomažu djeci i njihovim roditeljima u prepoznavanju i olakšavanju problemskih situacija u vlastitome životu“ (2002, str. 42).

Način na koji se u njemačkoj dječjoj književnosti progovara o obiteljskim problemima ima svoje korijene još krajem 60-ih godina prošlog stoljeća (Mayer, 2012). Naime, autorica navodi kako „na njemačkom govornom području, Njemačkoj i Austriji, autori dječje književnosti se već krajem 60-ih, počekom 70-ih godina počinju protiviti prikazima isključivo idiličnih situacija u dječjoj književnosti. Pod utjecajem međunarodnih djela, autori slikovnica stavljeni su pred stilističke i tematske izazove. Vrijedilo je pronaći odgovarajuće načine da se u književnost za najmlađe uvede socijalna i društvena tematika“ (Mayer, 2012, str. 279). Autorica objašnjava kako je takozvani antiautoritarni pokret koji je pak nastao pod utjecajem studentskih pokreta i protesta krajem 60-ih godina, čitave jedne kulture otpora, nastoji emancipirati djecu. Jedan od prvih začetnika antiautoritarne književnosti bio je Joachim Ringelnatz pozivajući djecu na više hrabrosti. „Autori koji su dugo već stvarali dječju književnost bili su primorani promisliti i promijeniti svoj način pisanja i uključiti nove stvarne teme. U tom smislu, po prvi put se javljaju problemske teme u dječjoj književnosti, npr. nasilje, rat, seksualnost i mnoge druge problematične teme, a što se obiteljskih oblika tiče npr. rastava braka, što je dugo vremena bila tabu tema koju je na njemačkim govornim područjima prvi obradio Erich Kastner daleke 1950. godine u romanu *Blizanke*“ (Isto). Smatra se da djeca imaju pravo na odgovarajuće informacije, jer ih se ne želi odgajati odvojeno od stvarnosti, u suprotnome bi djeca bila nezaštićeno izložena toj stvarnosti koja ih okružuje. Teme se pri tome obrađuju na način da djeci pružaju pomoć u svladavanju životnih problema ili potiču razvoj osobnosti, stavljaju naglasak na razumijevanje svijeta koji ih okružuje te potiču učenje na emocionalnom, kognitivnom i socijalnom planu. „Nisu bili antiautoritarni u smislu da se djeca trebaju boriti protiv vladajuće matrice dječje književnosti; uklopili su se u odgojni optimizam tog vremena: „te priče prikazuju svijet, koji nije uvijek dobar, ali ga je moguće promijeniti“ (Mayer, 2012; Kliewer, 2002, str. 331).

Kako se od sedamdesetih godina djeci nastoji pružiti stvarnost i u književnosti, čitav niz problema obiteljskog života ulazi u dječju književnost, npr. rastava braka, nezaposlenost, posvajanje, bolest, smrt, odnosi prema baki i djedu (Mayer, 2012).

Mayer prema autoru Stoyan et al. (1998) navodi nekoliko tema karakterističnih za noviju dječju književnost. Na prvom popisu se nalazi obitelj. Dok je tradicionalna dječja književnost uvijek prikazivala idiličnu obitelj, nucleus obitelj (mama, tata, djeca) u modernoj je njemačkoj dječjoj književnosti ona postala gotovo raritet. Uslijed tog razvoja, u književnosti

je prisutan čitav niz obiteljskih oblika: samohrani roditelj, obitelj s očuhom ili maćehom, obitelj iz stambene zajednice, supstitucijska obitelj itd. (Mayer, 2002.) Autorica zaključuje kako dječja književnost, kao i ona za odrasle, prati društveni razvoj i prikazuje sliku društva u kojem živimo. „Na ovakav društveni razvoj dječja književnost odgovara jer prepoznaje potrebu da djecu informira, da im prikaže društvenu stvarnost, da ih senzibilira na postojanje i uvažavanje različitosti te da im u trenutku kada se djeca sama nalaze u problematičnoj obiteljskoj situaciji ponudi moguća rješenja odnosno načine kako se nositi s problemom ili kako ga riješiti“ (Mayer, 2012, str. 283).

6.1. PRIKAZ OBITELJI U SLIKOVNICAMA

Slikovnica je jedna od najspecifičnijih oblika dječje književnosti. Slikovnica ima dva koda – likovni i jezični kod. Zsigurno će mlade dijete više koristiti sliku, dok će nešto starije dijete, više koristiti jezični kod (Dragun, 2006).

Tematsko-motivska obilježja slikovnica prilagođava intelektualnoj i emotivnoj razini djeteta. Iz predloška o slikovnicama o obitelji nameće se tematsko-motivska podjela:

- a) pripadanje obitelji
- b) spoznaja vlastitoga ja u odnosu na obitelj
- c) novi članovi u obitelji
- d) gubitak članova obitelji
- e) kućni ljubimci – članovi obitelji

Još u slikovnici o Pepeljugi, opisana je kompleksna obiteljska situacija. Otac se ponovno oženio za mladu udovicu koja je već imala dvije kćeri iz prethodnog braka. Međutim, otac umire i Pepeljuga ostaje sama s njima. U slikovnici je maćeha stereotipno prikazana kao zla osoba, a Pepeljugin polusestre opisane su kao manje lijepe, namrgođene i zle dok je Pepeljuga opisana kao predivna mlada dama. Maćehin odnos prema Pepeljugi je puno stroži, autoritaran, dok se prema kćerima odnosi permissivno (demokratski).

Prema Mayer (2012) slikovnica ima „odgojni, psihički i emocionalni značaj, osim što doprinosi umjetničkom i književno-pedagoškom odgoju. U slikovnici dijete vidi modele ponašanja i upoznaje različite predodžbe o vrijednostima. Dijete kroz usporednu refleksiju

vlastitih iskustava uči samo donositi sud i svrstavati“ (str. 279). Slikovnica je pouzdan partner djeteta koji je uvijek na raspolaganju i nudi isječak iz stvarnog svijeta, koji djeca mogu polako sami shvatiti, jer je interpretacija proces koji djetetu omogućuje da unosi svoje misli, iskustva i osjećaje prilagođene njegovoj situaciji i potrebama. Autorica stavlja naglasak i na psihički značaj jer potvrđuje djeci da je u redu da se osjećaju kako se osjećaju, da smiju bit baš takvi kakvi jesu, što jača njihovo samopouzdanje, a ujedno pokazuju mogućnost rješavanja problema i osposobljavaju djecu da se nose sa strahom.

Kada je u pitanju tema rastave braka i drugih obiteljskih oblika, Mayer (2012) navodi kako se „pedagog se može voditi jasno određenim pitanjima kako bi odredio je li slikovnica korisna, npr. je li problem jasno prepoznatljiv, jesu li ponuđene mogućnosti rješavanja problema, jesu li likovi osjetljivi, je li knjiga prikaz stvarnosti i slično“ (str. 292). Dobre knjige mogu informirati djecu o postojanju različitih obiteljskih konstelacija, objasniti kako dolazi do rastave braka, objasniti što se događa kada dođe do rastave (jedan roditelj će se odseliti, sudski proces....) kako život teče nakon rastave. Kroz prikazano, djeci će knjige pomoći da se poistovjete s glavnim likovima, prenesu događaje u knjizi na svoju situaciju, dobiju osjećaj da nisu sami i razviju razumijevanje za druge, odnosno oca i majku koji se isto tako nose s problemom.

Slikovnica koja obrađuje problemske situacije u djetetovu životu bilo da su vezane uz osjećaje, zdravlje, osobine, te uz obiteljske i društvene odnose naziva se problemskom slikovnicom. Opisani značaj slikovnice za dijete u pričama s obiteljskim temama pruža informacije, objašnjava, konkretno prikazuje problemsku situaciju, ali i pomaže pri prepoznavanju, artikuliranju, i izražavanju osjećaja te pronalaženju rješenja. U tom smislu, „slikovnice o temi rastave braka i drugačijih obiteljskih oblika uvelike mogu koristiti djeci pa i odraslima oko njih. Važno je voditi se preporukom stručnjaka i djecu nikada ne ostavljati samu s problemskim slikovnicama. Odrasla osoba – roditelj, pedagog, odgajatelj, učitelj – uvijek treba pratiti dijete pri čitanju kako bi mogao reagirati na eventualne strahove ili pogrešno zaključivanje djeteta (npr. ako mi se roditelji svađaju, znači da će se razvesti)“ (Mayer, 2013, str. 19).

6.2. PRIKAZ OBITELJI U KRAĆIM I DUŽIM PROZNIM TEKSTOVIMA

Bošković (2006) navodi kako je starijim je razdobljima dječje književnosti tema obitelji i obiteljskog zajedništva „uživala gotovo povlašteni status“ (2006, str. 20). U našem vremenu – kada obitelj nagrizaju simptomi različitih problema – o obitelji se sve češće govori kroz prizmu brojnih pošasti koje ju pretvaraju u ekcesnu kategoriju (alkohol, droga, rastave, bijeg od kuće) (Bošković, 2005, str. 20.) Iako se može reći da obitelj sve više gubi ulogu istinskog utočišta s mitskim predikacijama, njezina poticajnost i radijacija nipošto nije manja, bilo je da je riječ o obitelji kao egzistencijalnoj potrebi i iskustvu, bilo kao pjesničkoj inspiraciji“ (Bošković, 2006, str. 20). Snaga obitelji u rastu djeteta jest velika i nenadoknativa. Obitelj „pomaže u kompliciranom putu sazrijevanja, kao i problemu pronalaženja izgubljenog puta. U književnim se djelima pojavljuju karakteristični motivi kuće, majke, maćehe, oca, djedova, unuka, brata i sestre“ (Kravec, 2006, str. 96).

Tipologija suvremenih obitelji (u postmodernom društvu) navodi Jana Bezenšek (2005) te naglašava kako je „sve teža, prije svega zbog njezine radikalne različitosti spram moderne (nuklearne) obitelji, koja se pokazuje kako u tzv. pluralizaciji obiteljskih odnosa, tako i u pluralizaciji oblika obitelji.“ Budući da se obitelj može odrediti dvoidno, kao objektni društveni entitet i kao entitet koji neprestano su-kreira pojedinac, Jana Bezenšek predlaže sljedeću podjelu:

1. obitelj (nerijetko nuklearna) s dva roditelja – roditelji i barem jedno/više djece
2. Obitelj s jednim roditeljem (roditelj i barem još jedan biološki potomak)
3. obitelj s jednim roditeljem (koja ne sadrži samo biološki element, npr. zasnivanje adaptivne obitelji)
4. jednočlano domaćinstvo
5. proširena obitelj (u njoj žive 3 generacije)
6. adoptivna
7. reorganizirana obitelj (nastaje nakon ponovne udaje/ženidbe ili kohabitacije jednog roditelja s novim partnerom)
8. reformirana obitelj (koja se ponovno sastavlja nakon prekida, krize, konflikta)

9. hraniteljska obitelj (nastaje kao posljedica privremenog zbrinjavanja djeteta iz njegove prvobitne obitelji u obitelj gdje se dijete suočava s potrebnim sadržajima njegove obiteljske uloge)

10. prazno gnijezdo (nastaje nakon socijalne, fizičke i emotivne rastave/odlaska djeteta i roditelja npr. selidba, smrt, prekidanje svih kontakata)

10. istospolne obitelji

Hranjec (2006) naglašava kako pored društvene uvjetovanosti teme, moguće ju je promatrati i povijesno-kulturološki i tipološki. Moguće je zapaziti nekoliko tipova postava, nekoliko modela književno oblikovanih obiteljskih (str. 27). Razlikuje nekoliko tipova obitelji pritom navodeći primjere romana: „čvrsto strukturirana, homogena obitelj („Zlatni danci“), socijalno-staleška obitelj („Zagrebačka priča“), luckasta obitelj („Lažeš, Melita“, „Mrvice iz dnevnog boravka“), krnja obitelj („Sat očeva“, „Sretni dani“, „Zoe, djevojčica s vrha nebodera“), razorena obiteljska zajednica („Marijina tajna“), „supstitucijska“ obitelj („Dobar dan, tata“), urbana „formalna“ obitelj („Dnevnici Pauline P.“, „Bum Tomica“) i obitelj u humornofantazijskom svijetu („Upomoć, mama se smanjila“).“ Navodi kako je u hrvatskoj književnosti obiteljski tip romana prva afirmirala Jagoda Truhelka u Zlatnim dancima (1918). Njezino djelo otvara problem autobiografičnosti, odnosno autorica opisuje vlastito djetinjstvo. Hranjec postavlja pitanje može li dječji pisac čitatelju ponuditi afirmativan obiteljski roman ako u stvarnoj zbilji nije svjedočio onome što želi izreći književnom zbiljom? Međutim, kod Truhelke se može govoriti o sukladnosti jer je svojim životom potvrdila „vertikale baštinjene u obiteljskom ozračju, a to su ponajprije njezino domoljublje i kršćanski nazor“ (Hranjec, 2006). U Zlatnim dancima opisana je ljubav i toplina doma, unatoč nesuglasicama između roditelja unatoč mjestimičnim nesuglasicama između roditelja i djece. U romanu, „ljubav počiva na kršćanskim načelima i obiteljski je problem jedino rješiv ako se istinski kršćanski ljubi i oprašta.“

Roman Josipa Pavičića, „Poletarci“ (1937) roman je socijalno-strateške obitelji. Poprište radnje je Ciglarska ulica u kojoj stanuju ljudi u kućercima:

„U svakoj od tih rupčaga živi obitelj s djecom, zimi u teškom i zagušljivom zraku, ljeti u roju muha. Dok se jede, na peći se suše mokre cipele i obojci; zemljani je pod vlažan, a pod krevetom živež. Djeca bez broja – puna ih je ulica. Hodaju ušljiva, neoprana, rukavi na kaputima okorjeli su im od brisanja nosa“ (Hranjec, 2009, str. 102; Pavičić, 1973). Ovo je djelo aktualiziralo nekoliko činjenica: djeca su neodgojena jer žive u izuzetno lošim socijalnim

uvjetima; odgovornost za njih snosi društvo; djeca ne smiju postati žrtvom bolesnih roditeljskih ambicija i slično (Hranjec, str. 103; Pavičić, 1973).

Roman „Zagrebačka priča“ (1987) Blanke Dovjak Matković, donosi prikaz homogene obiteljske zajednice. I u ovom se romanu prikazuje niz autobiografskih zapažanja djevojčice Kečkice o životu ruralne obitelji. Majka je voljela trošiti puno na ljepotu i na kuću, a nakon njezine smrti, otac biva zarobljen u alkoholu te se u kuću uvlači kriza i glad.

Hranjec romane Ivana Kušana naziva nepedagoškim, a kao prvi takav roman naziva „Lažeš, Melita“ (1965). Jedno od glavnih obilježja Melitine obitelji jest otkvačenost te gubitak autoriteta. Djevojčica Melita živi u maštovitoj stvarnosti, brat Nenad ispunjava svakodnevicu prejedanjem, a otac zapostavlja osobnu higijenu, skrivečki puši te izmišlja bolest kako bi bilo na bolovanju. Time otac figurira treće dijete u obitelji (str. 103).

Takav pristup obitelji razvija Sanja Pilić svojim romanom „Mrvicama iz dnevnog boravka“ (1995). Metaforičnim naslovom, autorica „sugerira osnovnu temu – obiteljsku svakodnevicu, njezine mrvice koje pred čitatelja donosi desetogodišnjak Janko.“ Janko je jedini u obitelji normalan, otac je nezaposleni diplomirani filozof koji izrađuje perle u stanu, kosa mu je svezana u repić te ima naušnice. Otac živi otkvačeni život te ne pokazuje svome djetetu autoritet. Majka je pak oduševljena tečajevima meditacije na koje odlazi jer vjeruje kako će joj oni donijeti materijalno blagostanje u obitelji. Kada roditelji trebaju ići na sastanak kćeri Marini, razgovor je predstavljen humoristično-ironičnim tonom:

„...Tata će otići na taj sastanak...

Čuj, ja ne bih....

To je i tvoje dijete....

Znaš da nisam u formi...

Ili sastanak ili rastava braka“ (Hranjec, 2006, str. 104; Pilić, 1995).

U obitelji se svi međusobno zovu nadimcima, a sinu je otac stari.

U suvremenim prilikama, sve češće se susreće i tzv. krnja obitelj, necjelovita – gdje je posrijedi samohrana majka. Još 1980. godine prikazuje ju Nada Iveljić romanom „Sat očeva“. Otac odlazi u Njemačku, a majka samostalno podiže djevojčicu Mariju. Majka teško prihvaća očev odlazak i naglašava te optužuje roditeljevu neodgovornost riječima:

„Gdje je otac? Pobjegao je. Zbrisao. Kao pas podvita repa. A znate li što to znači? To znači da sav teret nose naše matere koje prerano umiru od umora, neljubavi, bolesti. (...) Vrijeme

prolazi, a tatice nema. Nema ih da barem kao kukavice na kićenim svatovima izlete, otkukaju koju riječ“ (Hranjec, 2009, str. 105; Iveljić, 1980.).

Nada Iveljić u romanu „Bakino srce“ (2002) također oslikava suvremenu urbanu obitelj. Otac je završio u zatvoru, majka nalazi novu vezu ne razmišljajući da je djetetu sada potrebno puno više nego prije. U romanu se pojavljuje i lik bake, koja daruje najvažnije, a to je ljubav.

U strukturu polu-obitelji smješta i roman Ane Donkić-Pongrašić, „Zoe, djevojčica s vrha nebodera“ (2001). Radnja je smještena u zagrebački neboder gdje živi djevojčica Zoe. Nakon njezina rođenja, majka je nestala iz romana, a otac zbog posla nikada nije kod kuće. Otac, nastojeći djetetu osigurati želje, kupuje avionsku kartu za Madagaskar.

Autori su često u svoje romane smještali poratne sudbine obitelji. Jedno od takvih djela jest roman Nade Iveljić, „Marijina tajna“ (1995). Roman donosi realističnu priču; djevojčica Marija mora s majkom bježati iz svog sela kraj Vinkovaca, nakon ratnog razaranja. Nažalost, brata je izgubila, a ne znaju gdje je otac. Djevojčica je vezana uz kuću, a u šoku joj se javlja i starica, baka Ana, kao tješiteljica i prijateljica, i „što bijaše najvažnije za ono vrijeme, ona proročanskim riječima Iscrpit će se zlo – ulijeva mladoj osobi nadu u bolje sutra i u okupljanje njezine obitelji. Čežnja za domom i za svojima, to je najsnažnija silnica na tematskoj razini u ovom djelu.

Jednako tužnu sudbinu ostavljene djece donosi roman Stjepana Tomaša, „Dobar dan, tata“ (1987). Dječak Dragutin živi s pomajkom Elvirom te ga sve više muči pitanje o njegovim roditeljima. Pronašao je oca, međutim otac ne prepoznaje sina (plod mladenačke avanture), a majka, zaposlena u inozemstvu, vlastito dijete pred svojim prijateljem predstavlja kao nećaka. Dječak, razočaran, vraća se kući pomajci koja mu pruža ljubav. Hranjec postavlja pitanje, ne susrećemo li danas to da u supstitucijskoj obiteljskoj zajednici dijete nalazi sreću, a u biološkoj nije bilo željeno jer se dogodilo?“ Time Hranjec potvrđuje svoju tezu kako dječji roman nije namijenjen samo djetetu nego ponajprije njegovu roditelju!

U Gardaševim romanima „mironovskoga kruga“ u koji pripadaju romani „Ljubičasti planet“ (1981), „Bakreni Petar“ (1984) i „Izum profesora Leopolda“ (1986) oslikava se „ideal tradicionalne patrijarhalne obitelji s važnom ulogom oca u odgoju djece, pretežito dječaka i mladića Mirona“ (Živković-Zebec, 2016, str. 24). Majčin je lik prikazan patrijarhalno, u svim je romanima prikazana kao kućanica, dok se lik oca mijenja – od otkvačenog znanstvenika do aktivnoga sudionika u sinovu odgoju. „Dječji likovi odrastaju pod utjecajem istospolnih

roditeljskih uzora i oni utječu na formiranje njihova identiteta, a prenošenje obrazaca ponašanja je vidljivo u situacijama kad su roditelji uklonjeni iz radnje“ (2016, str. 24).

Romane Sanje Polak, „Dnevnik Pauline P.“ (2000) i „Drugi dnevnik Pauline P.“ (2003) donose priču o djevojčici Paulini koja je željna majčine blizine i nestrpljivo očekuje obećanu slobodnu neradnu subotu, ali je majka zaokupljena mobitelom pa joj kćer mobitelom iz susjedne sobe priča školske dogodovštine. U oba romana roditelji nemaju vremena za svoju djecu.

O tome kako roditelji nemaju vremena za svoju djecu, piše i Silvija Šesto s romanima „Bum Tomica“ (2002) i „Bum Tomica 2“ (2003). Mali Tomica razmišlja o tome zašto roditelji nikada nemaju vremena za svoju djecu: „Ne znam zašto se ti veliki stalno moraju nekamo žuriti. To nije normalno. Ko da su jureći auti, a mi klinci naplatne kućice“ (Šesto, 2016, str. 109).

U tinejdžerskim romanima S. Šesto, u „Vandi“ (2000) i „Debeloj“ (2002), odrasta djevojčica Vanda uz površnu majčinsku pozornost: „Kad želim s mamom pošteno razgovarati, ona nađe sto razloga da se to ne dogodi: „jesi učila, kakva ti je to soba, znam ja dobro kad su informacije u školi, ne boj se“ (...) Ove je godine na roditeljski išao isključivo tata, jer mama nije imala vremena, jer ona nikada i nema vremena“ (Isto, str. 110).

Hranjec navodi kako je u dječjem suvremenom romanu rjeđe moguće govoriti o ironijskom podtekstu, no da je često obilježeno humorom. Jedan od takvih romana je roman Snježane Babić Višnjic, „Upomoć, mama se smanjila“ (2003). Autorica ležernohumorno problematizira kroničnu groznicu suvremene obitelji, onu potrošačku te – svodeći problem na dječju mjeru – locira ga u fantastične okvire. Djevojčica Luna ima majku koja pred prodavaonicom skakuće s noge na nogu (...) a kad se otvori, prva ulijeće i trpa košaru sve nove proizvode, ovisnica je i potpuna zarobljenica Tv reklama; pa tako jednom, u želji da smršavi, kupuje proizvod koji ju smanji. Tata objašnjava susjedima kako mu je to dijete izvanbračne veze (zbog koje ga je supruga napustila). Dolazi do zamjene u kojoj kćer postaje majka, dadilja, a prava majka doživljava sve ono u obitelji.

Dječji je roman uvijek i za roditelje! Obitelj nije samo protagonist nego bi trebala biti i skupni recipijent. S. Babić u ovome djelu više aktualizira temu i ismijavajući potrošački mentalitet (Hranjec, 2006, str. 37).

Sanja Vrcić-Mataija (2015) obiteljski roman u hrvatskoj dječjoj književnosti, definira kao tip obiteljskog romana koji spada u skupinu socijalno-psihološke proze. Autorica navodi

oblike obiteljskog romana i navodi tri tipa: „obiteljski roman sa slikom tradicionalne patrijarhalne obitelji, obiteljski roman sa slikom suvremene patrijarhalne obitelji i obiteljski roman sa slikom suvremene liberalne obitelji.“ U tri navedena oblika promatra se odnos likova u obiteljskom okruženju tijekom svakodnevnih aktivnosti. „Unutar tradicionalne patrijarhalne obitelji pod istim su krovom u skladu živjele tri generacije: djeca, roditelji i vesela baka koja je u nju ugrađivala religioznu osviještenost, ostavljajući trajni topao utisak na unučicu kojoj nikada nije prestala nedostajati“ (Vrcić-Mataija, 2015, str. 208 – 209).

Što se tiče obiteljskoga romana sa slikom tradicionalne patrijarhalne obitelji, u kojoj „obitelj ne mora biti uvijek proširena, nuklearna, ili potpuna, ali uvijek pretpostavlja tradicionalni obiteljski odgoj podrazumijevajući poštivanje autoriteta odraslih, religioznu, zavičajnu i domoljubnu/nacionalnu osviještenost“ (2015, str. 140). Nadalje navodi kako „sustav društvenih i obiteljskih vrijednosti podrazumijeva materijalno skromniji način života, uvažavanje roditeljskih i općenito autoriteta odraslih, njegovanje dječje igre“ (2015, str. 140). U tradicionalnim patrijarhalnim obiteljima muškarac je glava obitelji kojemu je dodijeljena uloga autoriteta koja ponekada podrazumijeva vlasničke odnose nad imovinom i članovima obitelji (Vrcić-Mataija 2018, str. 140; Galić, 2002). Kao prvi takav primjer, autorica navodi roman Ruške Stojanović-Nikolajević „Anina druga mama“. Prema Hranjecu, roman afirmira vrijednosti obiteljskog odgoja, poštovanje načela, intimu, ljepotu te miris poslijeratne Hrvatske (Vrcić-Mataija, str. 140; Hranjec 2006, str. 274). Uz sliku takve tradicionalne obitelji, povezuje se i lik bake. Baka nije živjela s njima pod istim krovom, ali je rado sudjelovala u odgoju djece. Posebice je njezina uloga dolazila do izražaja u kršćanskom odgoju djece.

Sljedeći roman koji prikazuje sliku tradicionalne obitelji, autorica navodi roman „Oblaci nad rijekom“, Nade Iveljić u čijem su romanu prikazi supružnici i njihovo petero djece. Majka je prikazana kao uzorna domaćica, a otac glava obitelji koji prehranjuje obitelj. Roman stavlja naglasak na „duboke, ljudske, kršćanske vrijednosti života kao što su: poštenje, praštanje i žrtvovanje zbog najdražih veličajući moral cijele obitelji“ (2015, str. 143).

Roman Zore Dirnbach „Dnevnik jednog čudovišta“ u središte stavlja lik djevojčice koja opisuje položaj svoje obitelji za vrijeme Drugog svjetskog rata. Otac je predstavljen kao glava obitelji i muški autoritet, ali izvor ekonomske nesigurnosti. Zbog ratnih okolnosti i ideologija kojih otac zastupa, dolazi do zamjena muško-ženskih odnosa. Majka postaje domaćica obitelji, preuzimajući dvostruku odgovornost. „Odlaskom oca, majka isprva odbija prihvatiti očeve odgovornosti, ali poslije snažno i odlučno vodi malu zajednicu“ (Vrcić-Mataija, 2015, str. 144;

Zima, 2011, str. 139). Majka zadržava svoj majčinski svjetonazor, iako trpi očevu neodgovornost i izostanke iz obiteljskog života zbog preljuba.

Sljedeća skupina romana odnosi se na obiteljski dječji roman sa slikom suvremene patrijarhalne obitelji. Kako navodi Maleš, „u posljednjim je desetljećima prošloga stoljeća struktura obitelji doživjela svoju atomizaciju, odnosno dovela do razaranja vrijednosti tradicionalne obitelji“ (1988). Strukturno, „suvremenu obitelj najčešće čini dvogeneracijski odnos, mali broj članova te rad obaju roditelja izvan obitelji koju uspijevaju sačuvati svoju privatnost (Vrcić-Mataija, 2018, str. 145; Janković, 2008). Pojam suvremenosti je vrlo teško precizno odrediti pa autorica uz tradicionalni tip vezuje muški autoritet, dok u suvremenoj obitelji dolazi do njegova slabljenja i jačanja uloge žene. Isto tako, suvremenost je određena odnosima supružnika koji dijele muške i ženske uloge. Prema Maleš (1988), suvremenu obitelj čine roditelji i djeca, vrlo rijetko djedovi i bake. Kao urbane obitelji različita tipa, autorica navodi: nuklearnu, reformiranu, prazno gnijezdo i reorganiziranu obitelj²).

Kao prvi primjer obiteljskoga diskursa sa slikom krnje obitelji praznoga gnijezda, navodi se roman Mire Gavrana, „Sretni dani“. U središtu romana jest rastava, samohranost, smrt. U središtu romana jest dječak Pero koji ne skriva želju za ocem kojega bi doživljavao kao autoritativnog muškog uzora, dok s druge strane, njegovu prijatelju Jurici nedostaje majka. Dječja bi književnost zasigurno bila dosadna i uniformna kad ne bi bila ispunjena strastima, razmišljanjima i akcijama dosjetljive ili prezrele djece koja nalaze izlaz iz obiteljskih kriza, jer „oni, kad im stvarnost postane suviše uska, „bježe“ iz nje, a bit dječje književnosti je baš u tome što bježanje oni ne smatraju bježanjem nego kretanjem iz jedne sfere postojanja, u drugu, iz svakodnevnih poteškoća u svijet bajki, u sretan završetak“ (Prodan, 2005, str. 9). Sličan vedar ton, s drugačijom slikom suvremen obitelji, donosi drugi roman Kako je tata osvojio mamu. Roditelji, oboje zaposleni, nisu zadovoljni svojim poslovima, ali je u njihovoj obitelji prisutno razumijevanje, skromnost i ljubav. Majka napušta muža, a dječak Antun odlazi kod bake. Baka je u romanu antipatična koja uporno želi podrediti unuka svojim malograđanskim pravilima.

Sljedeći tip romana jest obiteljski dječji roman sa slikom suvremene liberalne obitelji. „Djeca u suvremenim obiteljima u odnosu na tradicionalne obitelji s većim brojem članova i generacijskim raznolikostima imaju manju mogućnost identifikacije, a veću mogućnost individualizacije pri čemu je neizostavan utjecaj suvremenih medija u procesu izgradnje dječjeg

---

² Autorica pojmove preuzima od Haramija (2006). Nuklearna obitelj je obitelj s oba roditelja i jednim djetetom ili više djece, prazno gnijezdo odnosi se na fizičku ili emotivnu rastavu, odlazak roditelja i djece, a reorganizirane obitelji su obitelji ponovno obnovljene obitelji s novim partnerom.

identiteta“ (Vrcić-Mataija, 2015, str. 149). Halo, ovdje komandosi, Tomašev je roman koji kritizira suvremeni stil života. „Leonova obitelj otuđena je suvremena obitelj nagrizana roditeljskim karijerizmom, bešćutnošću i malograđanštinom“ (2015, str. 149). Prema Maleš, zapošljavanjem roditelja izvan kuće smanjilo se vrijeme potrebno za odgojnu komunikaciju i interakciju između roditelja i djece. Smanjenje opsega i strukture odgojnog djelovanja unutar obitelji dovelo je pod znak pitanja pedagoško djelovanje obitelji, pa se sve češće čuju glasovi o slabljenju, čak i krizi obiteljskog odgoja“ (Maleš, 1988, str. 20). Majka, zaokupljena napredovanjem u karijeri, često odlazi na službena putovanja.

„Sretala ga je najčešće u prolazu, gotovo da i nisu razgovarali. Svoje odsustvo zamjenjivala je i prikrivala poklonima. Shvati da ga je zapravo i podmićivala, dodvoravala mu se, iskupljivala zbog svoje zauzetosti. Kad su posljednji put razgovarali? Kad ga je upitala imala li kakav problem koji ne može sam riješiti? Je li zaljubljen, je li sretan ili nesretan u kući u kojoj odrasta? Je li zadovoljan, ako ne oduševljen, roditeljima kakve ima? Kad ga je posljednji put zagrlila?“ (Vrcić-Mataija, 2015; Tomaš, 1991, str. 13 – 14).

Otac je prezaposlen liječnik koji vrijeme provodi u bolnici, a u slobodno vrijeme, odlazi na nogometne utakmice. Takva obitelj, „projekcija je suvremene nuklearne disfunkcionalne obitelji u kojoj je dijete osamljeno“ (Vrcić-Mataija, 2015, str. 150). U romanu se događa neočekivan zaplet, otmica dječaka Leona koju roditelji nisu primijetili.

Sljedeći roman, autorica navodi kao zanimljivo oblikovan dječji roman, unutar konteksta izgrađenog unutar suvremene vitalne obitelji (Ljubetić, 2006) - dječji roman Branke Kalauz, „Čuj, Pigi, zaljubila sam se“. Vrcić-Mataija njegovu vitalnost iščitava u demokratičnosti obiteljskih odnosa, ravnopravnosti obiteljskih uloga, a posebice prihvaćanju promjenama te prilagodljivosti. Mama je okarakterizirana kao suvremena, nestereotipna, kakvu je u dječju književnost uvela Sanja Pilić. Mama je prikazana kao moderna; vježba, održava vitku figuru. Vrcić-Mataija obitelj naziva „sretnom, malom, gotovo bajkovitom, koju čine tri člana: mama, tata nazvan Poglavicom i tinejdžerica Anči. Odnosi između mame i kćeri su liberalni, šaljivi i duhoviti, a dozom prijateljstva se nikako ne gubi majčinski autoritet“ (2015, str. 152). U ovome romanu, dakle, „riječ je o suvremenome obiteljskome diskursu čija se suvremenost iščitava u svjetonazorskim vrijednostima, liberalnim odnosima, slabljenju, premda ne i gubljenju autoriteta roditelja, ali i o zadanim rodnim odnosima moći ugrađenima u romantičnu svijest žene koja u idealnom muškarcu kćeri projicira viđenje voljenoga supruga“ (2015, str. 152). Roman afirmira komunikaciju kao temelj obiteljskih i međuljudskih odnosa koju najčešće zagovara mama:

„Nema ništa strašnije od šutnje. (...) A vjera i razgovor su kao dvoje koji se vole. Međusobno se dopunjavaju i ispunjavaju. Jer nema razgovora bez vjere i obrnuto, vjere bez razgovora. To je ovisnost koja se mora osjetiti i proživjeti“ (Vrcić-Mataija, 2015; Kalauz, 2002, str. 137).

Kao tip obiteljskoga romana ravnopravnoga dostojanstva (Vrcić-Mataija, 2015; Ljubetić, 2006) navodi se roman „Gumi-gumi ili djevojčica koja je preskočila nebesa“, autora Zorana Pongrašića, s „projekcijom demokratske, liberalne obitelji u kojoj supružnici dijele odgovornost, emocionalno su ravnopravno uklopljeni u obitelj te odgoj djece“ (str. 153). U središtu je romana teško bolesna djevojčica Marina. Marinin je povratak kući iz bolnice obilježen osjećajem ljubomore na zdrave članove svoje obitelji. Roditelji mijenjaju životne navike zbog djevojčice, a otac se šiša na ćelavo ne bi li tako iskazao svoju solidarnost prema djetetu. Roditelji su predstavljeni kao tipovi suvremenih obitelji pod utjecajem popularne kulture.

Posljednji je roman Želimira Ciglara „Decameron za golobrade pustolove“ u kojem pripovijeda petnaestogodišnjak Domagoj. Dječak čita očeve dnevničke zapise, shvaćajući kako uopće ne poznaje oca. U romanu je narušena slika oca, kojemu je zbog primoranosti sudjelovanja u ratu, oduzeto željeno pravo na sudjelovanje u odgoju djece.

Sliku obitelji u suvremenoj hrvatskoj književnosti za djecu analizira i Katja Bakija. Autorica u središte svoga razmatranja uzima Gavranov roman „Kako smo lomili noge“. Sam autor određuje roman kao romansirani obiteljski putopis kroz prošlost i sadašnjost od Slavonije do Zagreba i nazad. U romanu se zanimljivo opisuje sudbina jedne obitelji u vrijeme 50-ih godina u Zagrebu i Slavoniji. U romanu se obitelj okuplja oko svakog problema, o njemu raspravljaju i dogovaraju se. Obitelj vijeća kako riješiti određeni problem, a u vijećanja i sastanke uključuju sve članove obitelji (čak i dječaka Filipa koji ima samo 8 godina).

Roman „Moja baka ima dečka“ (2013), autorice Vjekoslave Huljić, u središte stavlja prosječnu obitelj koju čine djevojčica Nina, brat, roditelji i baka. U obitelji se sve mijenja kada otac dobije otkaz, a uz to, roditelji se počinju međusobno udaljavati. Nina, odlučno želi ocu pronaći posao i ponovno spojiti roditelje. Njezina baka Dobrila odlazi sa svojim dečkom na Brač, na izlet biciklima, a za to vrijeme u obitelji se događa pravi kaos. Mama, povrijeđena, napušta cijelu obitelj i odlazi u Italiju kod svoje sestre.

Sljedeći roman iste autorice, „Moja sestra je mrak“ (2015), donosi priču o četrnaestogodišnjoj djevojčici Niki koja upoznaje oca nakon deset godina. Niku odgaja majka

Ksenija, trenutno nezaposlena profesorica hrvatskog jezika i književnosti koja ne može dobiti stalan posao. Otac ih je napustio kada je Nika imala četiri godine, a majka se ponovno udala za Gorana u kojem je dobila dvoje djece. Djevojčica kasnije saznaje da ima sestru Marinu koja je plod očeve prevare još za vrijeme trajanja braka.

U dužoj prozi primjećuju se dvije grupe tekstova: u prvu pripadaju djela koja opisuju problematične obitelji, pri čemu je svejedno jesu li one dvoroditeljske, proširene, jednoroditeljske, reorganizirane ili neki drugi oblik obitelji, dok u drugu pripadaju ona djela koja u obiteljskoj sredini prikazuju nevolje glavnog lika (spolna zloupotreba, fizičko i/ili psihičko nasilje, roditeljska rastava, smrt roditelja, stalne razmirice i nesporazumijevanje roditelja i djece. (str. 62).

Analizom književnih djela uočeno je kako u onim romanima koji opisuju rastavu roditelja, slabe socijalne prilike i problemi djeteta, obitelj ponovno živi u zajedništvu. U tu grupu književnih djela spadaju knjige Mire Gavrana „Kako je tata osvojio mamu“ (1999.) i „Sretni dani“ (1994.), Želimira Ciglara „Decameron za golobrade pustolove“ (1999.), Zorana Pongrašića „Mama je kriva za sve“ (1999.), Sanje Polak „Dnevnik Pauline P.“ (2000.). U svim je tim djelima perspektiva stvarna, dok djeci koja su se našla u paklu roditeljskih rastava pomažu prijatelji, te rjeđe, i drugi odrasli. Najčešći su pripovjedači djeca, a u književnim djelima na temu rastave nastupaju kao i spasitelji bračne krize. Svim silama nastoje pomiriti roditelje kako bi ih ponovno sastavili u nuklearnu obitelj.

Obitelj u kojoj dijete proživljava bezbrižno djetinjstvo bez problema i koja mu ponajprije znači čvrst oslonac, rjeđe je zastupljena kao tema (Haramija, 2006, str. 64). Tip sretne obitelji često nastupa kao motiv u prozi za mlade. Valja spomenuti barem četiri zanimljive knjige koje prikazuju sretne obitelji, pri čemu svaka od njih pristupa obitelji na sasvim drugačiji način. Jedan takav je „Godina bez zeca“ (2004) autorice Sanje Lovrenčić o dječaku Leu, učeniku šestog razreda. Riječ je o stvarnoj dječjoj perspektivi. Roman Ivana Borkovića (2003) „Normalnima pristup zabranjen“ pripovijedaju petero pripovjedača iste, proširene obitelji u kojoj zajedno žive tri generacije: pradjed i prabaka – deda i baba, mama, kći, sin. Svaki član obitelji opisuje obitelj na svoj način. Svatko ga vidi drugačije. Na početku se može steći dojam kako je obitelj svadljiva, teška, ali kasnije pokazuju kako se doista vole te si međusobno pomažu.

Tako možemo govoriti o jednoj vrsti granične literature namijenjene odraslim čitateljima o djetetu i djetinjstvu, ali koju djeca rado čitaju usvajajući ono površinsko, što je

vezano uz njihov život i položaj u obitelji te njihovu psihologiju (Prodan, 2006, str. 8). Kao primjer mogu poslužiti poznati romani američkog pisca Marka Twaina: „Doživljaji Toma Sawyera“ i „Doživljaji Huckleberryja Finna“, zatim „Djetinjstvo“ Lava Tolstovja, a izvanredno je opisao svoje djetinjstvo i Ante Kovačić u liku Ivice Kičmanovića u romanu „U registraturi“ u kojem se dotiče odnosa roditelja i djece zasnovanog na punoj poslušnosti, poštovanju, ljubavi i odanosti djece roditeljima, koje karakterizira požrtvovnost i predanost djeci. Intimne prizore iz obiteljskog života Zgubidanovih, Kovačić ostvaruje s naglašenom emocionalnošću, daje im idilična obilježja i mekoću, za razliku od Kanonikove obitelji u kojoj djeca odrastaju u hladnoj obiteljskoj atmosferi, gdje otac usmjeruje sina prema bogatstvu, uči ga lukavosti i snalažljivosti, a Duga Kata je zatvoren i sirov tip majke (Jana Prodan, 2006, str. 8)

Zaključno, u različitim podtipovima dječjega obiteljskog romana realističnog pripovjednog modela uočava se podržavan sustav društvenih vrijednosti određenog pripovjednog vremena. U strukturno malobrojnijim suvremenim obiteljima uočava se veće prisustvo tabu tema, rušenje stereotipnosti kao i potreba za komunikacijom. Isto tako, naglasak se stavlja na pitanje otuđenosti djece izazvane roditeljskom prezaposlenošću dok s druge strane tradicionalniji roman nudi tradicionalne društvene vrijednosti u okviru patrijarhalnih odnosa, s tipično muško-ženskim ulogama te rodnim stereotipima ponekad prikazanim na humorističan dječji način (Vrcić-Mataija, 2015, str. 159).

6.3. HRVATSKO DJEČJE PJESNIŠTVO U ODABRANIM DJELIMA

U Balogovu je izboru svjetskog dječjeg pjesništva čak 55 autora zastupljeno s motivom obitelji, među njima i 32 hrvatska pjesnika. Npr. Zvonimir Balog: „Čemu služe roditelji“; Ratko Zvrko: Majka, Zlata Kolarić-Kišur: „Majka“; Milivoj Slaviček: „Mala pjesma o majkama“...) Osim toga, u njihovim pjesmama obitelj progovara i kroz prizive djetinjstva, obiteljskog zajedništva i radosti, sjećanjima i uspavankama (Mladen Bjažić: „Uspavanka“, Zoran Kompanjet: „Kad me je mat zaspala“..)

U Cvitanovoj je antologiji hrvatskog pjesništva za djecu „Vječnotraž“ obitelji posvećeno petnaestak pjesama, različite pjesnike izražajnosti. Od autora su zastupljena uglavnom starija pjesnička imena čije je zajedničko iskustvo obitelji kao ozračja sreće i zaloga sretnoga djetinjstva – najradosnijeg životnog doba. Npr. Vladimir Nazor („Naš dom“). Ivana Brlić-Mažuranić („Anin sanak“), Rudolfo Franjin Magjer („U mom selu“)..

U Antologiji hrvatske dječje poezije Ive Zalara (1994) također je znatan broj pjesama s temom obitelji. U mnoštvu motiva i slika o njoj pjevaju: M. Kovačević („Kad moja majka govori“), E. Kišević („Moja majka“), I. V. Rorić („Moja majka plete“), Š. Ešić („Zašto volim svoju baku“), M. Kovačević („Zašto volim svoju baku“), Z. Kolarić-Kišur („Pričaj mi, bako“)... izražavajući doživljaj obitelji kao ozračja zajedništva.

I „More vedrine“, zbirka koja sadrži 44 pjesme za djecu splitskih autora, donosi podosta pjesama nadahnutih obitelji. U pjesmama Mihotića („Kiša i djeca“), Despota („Čuđenje djeteteta“, „Djetinjstvo“), Bebića („Robertova mama“), Huljićeve („Ljubav“) i dr., obitelj je kontekstualizirana u širokom spektru pamtivljih metarofa, asocijacija i alegorija. Posebno je izraženo u stihovima Petrasa Marovića u kojima je doživljaj djetinjstva i obitelji osnažen izuzetno sugestivnom metaforikom i slikovnošću (Bošković, 23).

Mladen Kušec jedan je od najznačajnijih hrvatskih dječjih pjesnika. Njegova knjiga „Volim te“, i u pjesmi „Svakog jutra“ obitelj je konkretizirana slikama svakodnevice: otac ide na posao, dijete u vrtić, majka ostaje kod kuće. Veličinu roditeljske ljubavi izražava u pjesmi Roditelji. Pjesnik poručuje djeci, prijateljima, da se ne ljute na roditelje.

„I zato, prijatelji

Ne ljutite se

Čak ni onda,

Ako netko od njih

Bijesan na čitav svijet

Baš vas istuče.“

U njegovim pjesmama ne završava sve pozitivno, ima i pjesama u kojima nedostaje upravo majka. Takva je pjesma „Čežnja“ koja pjeva o dječaku koji je izgubio majku i zbog toga pati:

„Kad bih imao majku

Kao drugi

Zagrlio bih je

Čvrsto, ludo

I ostao tako

Dugo, dugo

Sitan u njenome krilu.“(str. 24)

Kako majke, nema, čežnja i potreba za njom dobiva sudbinske razmjere, izražene u završnoj slici:

„Kad bih imao majku

Kao drugi

Kitio bih je cvijećem

I čuvao nježno

Poklonio bih joj

Svoju ljubav, mnogo ljubavi

I bio bih najbolji

I najsretniji čovjek na svijetu.“

Ovaj površan osvrt pokazuje da je u dječjoj knjiženosti obitelj nepotrošena književna inspiracija. Hrvatski su pjesnici, bez obzira na vrijeme u kojem su djelovali, u obitelji nalazili

istinsko nadahnuće. O obitelji progovaraju u skladu sa svojim ljudskim i pjesničkim svjetonazorom, naglašavajući ju kao najveću vrednotu u čovjekovu životu (Bošković, 25). Što potvrđuju i stihovi M. Kušeca, jednog od najvećih hrvatskih suvremenih dječjih pjesnika, kod kojega je obitelj jedna od najvećih vrednota.

7. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Godine 2005. na znanstvenom skupu Zlatni danci 7, održanim pod motom „Obitelj u književnosti za djecu i mladež“, Stjepan Hranjec u kontekstu društvenih mijena naglasio je nestajanje tradicionalnih obiteljskih oblika, a primjerima iz novijih romana potkrijepio zabrinjavajuću sliku obiteljskog života u hrvatskoj književnosti za djecu i mlade, a time i u hrvatskom društvu, ako ga književnost preslikava (Mayer, 2012). „Ako se u današnjim teorijskim pristupima na obitelj gleda „kao na snažnu i povezanu cjelinu, na sustav koji se sastoji od više podsustava (...), a karakterizira ga cjelovitost, što znači da su dijelovi sustava organizirani i u međusobnoj interakciji“, onda je činjenica da su u suvremenoj obitelji – onoj književno interpretiranoj – niti toga sustava dobrano pokidane, sustav tek formalno, izvanjski funkcionira“ (Hranjec, 2006, str. 35).

Dječja književnost djeci može predstaviti realnu sliku svijeta. Kroz raznolik izbor knjiga, imaju priliku naučiti nešto više o svijetu u kojem žive. Hranjec (2006) smatra kako djeca čitaju kako bi stvorila vlastite identitete i uspoređivala svoje ideje s idejama drugih. Također, učenici se mogu povezati s likom u priči na temelju zajedničke pozadine te postaju sposobni razumjeti i prisjetiti se važnih pojedinosti priče. Tijekom rasprava, djeca su u stanju čuti perspektive svojih kolega te saznati više jedno o drugome. Takve rasprave mogu poslužiti nastavnicima da se pozabave zabrudama i predrasudama koje učenici izražavaju. Razgovarajući, razvijaju međusobno slušanje i prihvaćaju mišljenja drugih. Također, učitelj može steći uvid u kućni život djece.

Stoga je cilj je rada utvrditi različite književne pristupe hrvatskih dječjih romana u opisu obitelji te njezine uloge u životu djece. U radu će se analizirati obiteljska tematika: tradicionalna i suvremena obitelj, uloge i odnosi u obitelji na osnovi romana za djecu. Ovim se radom želi prikazati kakvu sliku obitelji djeca dobivaju kroz dječje romane te prate li romani stvarnu obiteljsku sliku današnjice.

Čitanje obuhvaća interakciju književnog teksta i mladog čitatelja, čime on sjedinjuje znanje i iskustvo te dolazi do spoznaja. Unutar takve interakcije autor teksta i čitatelj pripadaju

istoj interpretativnoj zajednici (Kuvač-Levačić, 2013). Razmišljajući o djetetovom čitanju romana u kojima se prikazuje slika pojedine obitelji, moramo imati na umu da je utjecaj takve tematike na dijete višestruk. Književno djelo djeci nudi obilježja obitelji u kojima oni mogu vidjeti vlastitu obitelj (pozitivne i negativne strane). Kroz romane, djeca uče prepoznati pozitivne vrijednosti, ali isto tako nepravilnosti i probleme s kojima se obitelj susreće. Time se može poistovjetiti s glavnim likom djela te shvatiti i podnijeti stanje svoje obitelji.

U radu se promatra obiteljska struktura u romanima hrvatske dječje književnosti te obiteljske sveze i govori u romanima. Bitna je zadaća pisca pomoći djetetu pri odrastanju, pa itekako mora, uvijek i do kraja, sagledati kamo vodi svaka odabrana tema i svaka izrečena misao. Sve je manje dobrih pisaca koji će se zadovoljiti pokušajem da posve odvoje dječji svijet od realnog (uvjeravajući malene da je život poput krasnog lunaparka u kojem se nikada ne dogodi ništa doista strašno), a sve je „više onih koji priznaju da život nije uvijek sladoled sa šlagom, ali će im pokazati i kako se nevolje mogu prevladati i ukazat će im gdje i kako trebaju tražiti saveznike i rješenja, te kako trebamo uvažavati potrebe drugih, a iznad svega će ohrabriti i poticati njihovu vjeru u vlastite snage i u zadovoljstvo koje nam donosi samopoštovanje i naša nastojanja da ovaj svijet učinimo ljepšim i boljim“ (Mihelčić, str. 36).

Istraživanjem se želi dobiti odgovor na sljedeća pitanja:

1. Kakvu obiteljsku strukturu prikazuju odabrani romani?
2. Kako su u romanima prikazani međusobni odnosi svih članova obitelji (muž – supruga, roditelji – djeca)?
3. Prate li romani stvarnu sliku života obitelji kroz prezentiranje obitelji i obiteljskog života u romanima?

Budući da je moj rad usmjeren na hrvatsku dječju književnost, odlučila sam se za analizu književnih djela koja su zastupljena u školskoj lektiri učenika u višim razredima osnovne škole. Izdvojit ću za svoju temu najzanimljivije odjeljke hrvatskih romana koji se nalaze na popisu lektire i koji se tiču obitelji i obiteljskih oblika. Isto tako, izdvojit ću romane objavljene u posljednjih godina koji u središte stavljaju obitelj i ne nalaze se na popisu lektire. Romani su odabrani prema preporuci knjižničarke, a većina njih je i nagrađena.

Odabir uzorka istraživanja bio je namjeran. Djela korištena za analizu u ovome diplomskome radu odabrana su prema kurikulumu za nastavni predmet Hrvatski jezik i popisu obveznih i izbornih djela za osnovne škole u Republici Hrvatskoj.

3., 4. i 5. razred osnovne škole:

Ivana Brlić-Mažuranić, „Čudnovate zgode šegrta Hlapića“

Miro Gavran, „Kako je tata osvojio mamu“

Anto Gardaš, Filip, dječak bez imena

6., 7. i 8. razred osnovne škole:

Brlić-Mažuranić, Ivana, Priče iz davnine

Mihelčić, Nada, „Zeleni pas“, „Bilješke jedne gimnazijalke“

Šesto Silvija, „Debela“, „Vanda“

7.1. Ivana Brlić-Mažuranić, „Čudnovate zgode šegrta Hlapića“

Čudnovate zgode šegrta Hlapića je zasigurno roman koji ne pripada obiteljskoj tematici, ali je roman koji prikazuje krnju obitelj nakon što su majstor i majstorica izgubili svoju kćer na sajmu. Obitelj majstora Mrkonje raspala se kada su na sajmu oteli malu Maricu, sreća je pak ponovno došla kada se dijete, sada s imenom Gita, vratilo kući uz Hlapićevu pratnju (Svetina, 2015: 56). Majstor Mrkonja kao autoritet kuće ne dopušta majstorici da čini ono što ona želi. Majstorica samo šutke mora promatrati ono što Mrkonja radi bez mogućnosti suprotstavljanja. Majstorica je skromna žena koja živi po tradicionalnim uvjerenjima da se muškarac mora slušati bez obzira slagala se ona s njim ili ne. Kako bi olakšala Hlapićev život, potajno mu nosi kruh jer u njemu vidi zamjenu za svoju izgubljenu kćer (Skok, 2007, str. 65). Majstor Mrkonja je bio „glava obitelji“ pa su „majstorica i Hlapić morali živjeti po njegovim pravilima. Hlapić i majstorica nisu bili slobodni u svojim postupcima već su izvršavali majstorove naredbe. Sve se to mijenja Gitinim povratkom.“ Joost van Baak nazvao je Mrkonjinu kuću: „od kuće bez ljubavi, „nesretne kuće“ ona postaje „kuća djetinjstva (Rezo, 2015, str. 92). Kraj romana ipak donosi sretan rasplet. Hlapić upoznaje Gitu, koja je zapravo majstoričina kćer. Hlapić i Gita se vjenčaju, a svojoj djeci pričaju o čudnovatim zgodama. Time zapravo krnja obitelj postaje reformirana; proširena obitelj.

7.2. Ivana Brlić-Mažuranić, „Priče iz davnine“

Ivana Brlić-Mažuranić jedna je od prvih književnica koja je dobro shvaćala ulogu obitelji u razvoju mladih. U gotovo svim njezinim pričama obitelj jest lajtmotiv, a članovi obitelji su ti koji utječu na oblikovanje osobnosti i svjetonazor. U prvoj bajci Kako je Potjeh tražio istinu oblikuje zanimljiv obiteljski odnos. (na čelu obitelji jest djed Vijest koji mora odgojiti trojicu svojih unuka jer Marun, Ljutiša i Potjeh ne znaju za oca i majku). Sasvim drugi model gradi u o priči „Ribar Palunko“ i njegova žena gdje stvara klasičan model obitelji s jasno razgraničenim funkcijama svakog člana. Čest prikaz obitelji u književnosti, može se vidjeti u priči Šuma Striborova. Takav model obitelji čine majka – sin – snaha do čijeg raspada dolazi kada se pojavljuje lik snahe-zmije.

Autorica već u prvoj bajci „Kako je Potjeh tražio istinu“ oblikuje zanimljiv odnos između djeda Vjesta, glave obitelji, koji ima važan zadatak – dovesti do fizičke i umne zrelosti trojicu svojih unuka. Njegovi unuci Potjeh, Marun i Ljutiša nikada nisu upoznali oca i majku pa cijeli svoj život su vezani uz djeda. „Desilo se da je (starac Vijest) ostao sam sa svoja tri unuka te ih othranio od malena. Međutim, „nijesu marili unuci za djeda, niti nastojali oko njega. Niti mu dozivali dobra jutra ni lake noći, nego jednako hodali za svojim poslovima i slušali svoje bjesove u torbi i njedrima“ (2003, str. 90).

Drugačiji model obitelji donosi bajka „Ribar Palunko i njegova žena“. Njegova žena, domaćica, ostaje kod kuće dok on ide na planinu brati. Za dvije godine, dobivaju sinčića Vlatka. Palunko nije bio sretan, stoga odlazi u potragu za sanjanim bogatstvom, ali kada dijete iznenada nestade, na kraju pobjeđuje obitelj.

Sljedeći model obitelji nudi priča „Šuma Striborova“. Prikazan je trokut majka – sin – snaha koji oblikuje muškarca koji se nalazi između dvije žene. Autorica stvara lik sina koji voli majku i pazi na nju, ali do raspada obitelji dolazi kada se pojavljuje lik snahe-zmije, ljute, svadljive i zlobne žene (u većini slučajevi ulozi zle žene pripada uloga svekrve) (Kravec, 97). „Ali sin je bio baš posve budalast čovjek pa se još više usprkosio i suprot sela i suprot majke i suprot istih svojih očiju: Neće da sudi ženi-guji nego još vikne na majku“ (2003, str. 14).

Nadalje, prema autorici Kravec, na primjeru se priče Bratac Jaglenac i Sestrica Rutvica, može izdvojiti nekoliko modela obitelji. U prvom redu majka i sin (kneginja i knežević Relja), model klasične obitelji – majka pastirica, otac siromah i dvoje djece. Model nepotpune obitelji

– osiromašena djeca te model pronađene obitelji – kneginja, knez, Jaglenac i Rutvica. Model obitelji mladenaca. Sve navedene obitelji povezuje dobrotu, poštenje, vjernost i ljubav (str. 98).

Kako navodi Karol Visinko (2005) autorica je imenovanjem likova u svakoj priči odredila njihovo pripadanje obiteljskom krugu. Na putu susrećemo majku, oca, dijete, sina, brata, sestru, djeda, baku, šakundjeda i šikunbaku. „Osobito su istaknute žene – majke, pretežito one koje su najzaslužnije za postizanje idealne slike obitelji, ali i one koje tu sliku i ruše“ (Visinko, 2005, str. 100).

Interpretacije obitelji u njezinim djelima bit će prigodnije za opsežnija lingvostilistička razmatranja i stoga su primjerenije za one životno starije jezične recipijente.

7.3. Nada Mihelčić, „Zeleni pas“

Vedrana Živković Zebec piše kako u romanu „Zeleni pas“ pratimo probleme naizgled normalne, prosječne, višečlane, proširene³ obitelji koja doživljava krah zbog ovisnosti jedne članice. „Obitelj je situirana, otac je arhitekt, majka radi u banci. Prate ih problemi suvremenih obitelji koje karakterizira nedostatak vremena i težnja za osiguravanjem financijski sigurnog života djeci“ (Živković Zebec, 2012, str. 180).

Vlatkina sestra, ujedno i pripovjedačica romana na početku iznosi rečenicu:

„Naškodilo je meni koja to nikada nisam ni kušala, a strašno je naškodilo mojoj šašavoj sestri i cijeloj mojoj obitelji i svima oko nas.“

S obzirom na to da je naracija u romanu usmjerena na događaje i probleme u obitelji, izostavljena su neka obilježja inače karakteristična za književnost za mlade. Npr. pripovjedačica nije obilježena pripadnošću nekoj određenoj skupini ili vrstom glazbe koju sluša; nju određuje samo to što je sestra ovisnice – promatramo je kao “izoliranog“ pojedinca. (Živković Zebec, 2012, str. 181)

Važno mjesto u romanu imaju roditelji, ali iz sljedećeg opisa vidljivo je kako se cijeli život jedne obitelji vrti oko Vlatke dok se djevojčica osjeća zapostavljeno:

---

³ U proširenoj obitelji žive barem tri generacije (Haramija, 2006; Benzešek, 2005). U obitelji prikazanoj u romanu „Zeleni pas“ žive tri generacije, djeca, roditelji i baka, majčina majka.

„Ne zavidim ja Vlatki, nego mi smeta što se cijeli naš život vrti oko nje, kao da mi ostali i ne postojimo. A ne radi ništa, samo satima visi na telefonu i sa svojim blesavim prijateljicama „spika o dečkima. (...) Čim Vlatka ode u disko, mama zna što je čeka pa počinje s kuhanjem kave i opsežnim pripremama za cjelonoćno bdijenje“ (str. 16).

U jednom trenu doživljava slom pa ih optužuje riječima: „Nikada nisam bila tvoje dijete onako kako je to bila Vlatka! Sve što pokušam, to si ti već odavno obavila s Vlatkom. Mene vidiš samo ako me želiš kazniti ili se nekome narugati“ (str. 77).

„I ne radi se o tome da je volimo više nego vas ostale, samo nam je za nju potrebno mnogo više vremena...“ (str. 78)

U romanu se pojavljuje i lik bake, no „nije ona nimalo nalik onim dragim sjedokosim staricama iz dječjih priča, krhkim i dobroćudnim, koje negdje u kutu pletu za svoju obitelj. Ne, nama je Bog dodijelio baku u trapericama, baku koja se sama šiša i farba kosu u crveno. U ferrari crveno! Baku koja pola penzije ostavi na fliperima ili spiska na još šašavije stvari. Baku koja je cool i bez koje bi život sa starcima bio nesnosan „ (str. 21).

Baka je opisana i kao smirena. Živković i Vrabec navode kako je baka svjesna roditeljskih pogrešaka te svojim drugačijim, posebnim pristupom koji je izgrađen na povjerenju, ublažava nedostatak roditeljske pažnje i nerazumijevanja (Živković Zebec, 2012, str. 181)

„Nije vikala kao mama, a nije se ni zgražala nad mojom gluposti. Samo je rekla kako je ono što mi je Rob objasnio sa žičanim ogradama i računanjem površine poda zbog parketa, tek malen djelić matematike“ (str. 32)

„Vlatka je bila moja odgovornost?! A gdje joj je bio otac?! A što je radila baka, koja je odgajajući i podučavajući djecu zaradila penziju? Čaće joj nikad nema, a sirota je baka previše zauzeta fliperima i križaljka. Ja svakog dana krvarim u toj vražjoj banci.... A kad dođem kući, dočeka me ovo troje djece i gomila posla...“ (2013, str. 112).

Tek na kraju romana, prilikom Vlatkina ukopa, baka je opisana kao klasičan lik:

„Prvi put otkad je znam imala je smeđe obojanu kosu i sada je tu stajala s krunicom u ruci, sitna i krkha poput malene pokisle ptice kojoj svaka studena kišna kap odnosi po kap snage.“ (2013, str. 159)

U romanu dolazi do napetosti kada brat izjavi kako će se roditelji rastati. „Tata je ispričao kako je najprije mama rekla kako joj je svega dosta i da odlazi. Onda je tata rekao kako je ovo ipak bakin stan pa neka mama samo ostane i uživa, a on će otići. Onda je mama izišla i zalupila“ (2013, str. 150).

Nerazumijevanje među generacijama javlja se kada pripovjedačica ne razumije ponašanje svojih roditelja te njihovu popustljivost prema Vlatki. Ostala braća – Robert i Alan – također osjećaju nerazumijevanje prema roditeljima jer ne dobivaju dovoljno roditeljske pažnje (Živković Zebec, 2012, str. 180). Kako je već spomenuto, u romanu se javlja i treća generacija likova, a to je baka. Zbog toga što se radi o proširenoj obitelji, Živković Zebec piše kako se opozicija može vidjeti i „na liniji baka – roditelji, osobito baka – majka“ (Živković Zebec, 2012, str. 180 - 181). Općenito, razlika između odraslih i djece u romanu vidi se „u odnosu prema školi i nerazumijevanju odraslih uopće koji su s jedne strane prebrižni prema svojoj djeci jer su još „klinci“, a s druge strane u odnosu prema školi i ocjenama traže od njih potpunu odgovornost“ (Živković Zebec, 2012, str. 81).

„... nekako se zna da je svaka obitelj poput kakvog sportskog kluba čiju ekipu čine roditelji i djeca. Od svih se članova obitelji očekuje, da se, svatko na svom polju, svojski trsi kako bi pridonio ugledu obitelji jer o tome ovisi kako će biti plasirani na nepostojećoj, ali svima znanoj tablici. Kao u nogometu. Ako roditelji marljivo rade, a djeca im dobro uče i svi su poštene i drže do svojih riječi i ponašanja, onda su pri samom vrhu tablice i bore se za prvaka. Ako su u svemu prosječni, onda su u sredini tablice, a ako se nimalo ne trude, ili nisu poštene, ili su im djeca slabi đaci, onda su pri samom dnu ljestvice i postanu kandidati za ispadanje u drugu ligu jer se oni dobri više ne žele družiti s njima“ (str. 2013, str. 91).

U romanu ne pronalazimo idealizaciju niti lažnu sliku obitelji, nego je obitelj prikazana vrlo realno i snažno u svim svojim problemima koje im je donijela jedna kćerka. Tragičan završetak u romanu u kojem ovisnica umire donosi snažnu poruku i osudu ovisnosti i dilera (Zebec, 2011, str. 181).

7.4. Miro Gavran, „Kako je tata osvojio mamu“

Gavranov roman „Kako je tata osvojio mamu“, započinje jednim zanimljivim opisom: „Ovo je neobična priča o čovjeku koji je bio toliko glup da je morao iznova osvajati ženu koju je već jednom osvojio. Taj čovjek je moj tata i on se dugo nije razumio u tajne mamina srca. Pričat ću vam i o svojoj djevojci Bernardi i o tome kako je lijepo kad te netko voli i kad ti nekoga voliš“ (2009, str. 10)“. Radnja romana smještena je u Zagreb, a u fokusu je mala tročlana zagrebačka obitelj. Opisana je i obiteljska svakodnevnica te međusobni odnosi: „Svake nedjelje naša obitelj ide baki na ručak. Moja baka mama je mojoj mami, a mojoj tati „muka živa“, kako je tata najčešće naziva. Te nedjeljne ručkove nitko od nas ne voli, ali redovito idemo jer je takav red i jer se tako mora“ (2009, str. 19). Baka svojim prisustvom mijenja obiteljsku idili, obraćajući se uglavnom zetu: „To slušam već deset godina. I ništa se ne mijenja. Ti kao magistra kemije prodaješ novine u kiosku, jer muž ne može pomoći da se zaposliš u svojoj struci. On radi posao za bijednu plaću i troši novce na te glupe patente. Da vam ja nisam kupila televizor, ne biste znali ni što se događa u svijetu....(2009, str. 22)“. Opisan je i odnos bake i mame kao ne baš najbolji: „...jer mama nerado ide baki. Baka joj ispire mozak. Baki se ide nedjeljom ili za Majčin dan ili za Božić. Iznimno, mama ide baki ako je baka pozove zbog nečeg posebnog.“ Baka nameće svoje mišljenje te uvjerava mamu kako nije dostojna života kakvog joj muž pruža. Otac je i dalje okupiran poslom te majka odluči napustiti muža, uzeti Antuna i preseliti se kod bake. Dječak Antun je s nestrpljenjem čekao dan kada će moći vidjeti svoga oca jer ...nikada nisam bio tako dugo odvojen od svoga oca, jako mi je nedostajao“ (2009, str. 60). Na neki način, baka je preuzela roditeljsku ulogu pa često dječaka šalje na spavanje te pita je li napisao zadaću i sve naučio ...Da bih postao pravi čovjek, po njenom mišljenju, moram zadovoljiti nekoliko uvjeta...(2009, str. 81). Čak je i pošla s njima u školu tražeći učiteljicu da joj pokaže njegove ocjene. U tim trenucima, majka je opisana kao pasivna osoba i ne miješa se previše u odnos bake i unuka. „Baka me nakon toga dana natjerala da puna dva sata radim zadaću iz matematike, a potom sam još sat vremena za vježbu morao pisati diktate iz materinjeg jezika. Mislio sam da ću poludjeti na onom stolcu, onako prikovan i prisiljen na dosadno štrebanje“ (2009, str. 71). Dječak je upitao majku može li nazvati oca, na što je ona odgovorila da ne može. Dječak se pita „Što je to mojoj mami, neće valjda i ona postati kao baka? Nekada je bila dobra i sve sam se s njom mogao dogovoriti, a sad ovako?“ (2009, str. 72) Ono što bi dječak najviše volio jest da majka i otac opet žive zajedno, odnosno da su njih troje ponovno zajedno. Nagovara oca da majci napiše ljubavno pismo, da počisti stan i skuha ručak pa da time otac dokaže pred majkom. Na neki način, dječak Antun manipulira očevim životom i uporno

želi spasiti brak, dok je majčinim životom manipulira baka. Čak je i ljubavno pismo dva puta pročitala pred bakom. Na rođendan, za vrijeme ručka, dječak pred roditeljima iznosi rođendansku želju. „Znam da imam mana i znam da nisam savršen dječak i sin, ali mislim da nisam tako loš i da zaslužujem imati i oca i majku. (...) Želim da se sada na licu mjesta, pred mojim očima, poljubite onako kako ste se nekada ljubili“ (2009, str. 100). Nakon toga, dolazi Antunova prijateljica Bernarda saopćavajući njegovom ocu sretnu vijest. Nijemac je odlučio kupiti očev patent i ponudio mu je veliku svotu novca. Na kraju romana, prikazan je sretan obiteljski završetak. „I na kraju, što još reći osim da je moja obitelj sretna i zadovoljna.“ (2009, str. 104).

7.5. Anto Gardaš, „Filip, dječak bez imena“

Roman „Filip, dječak bez imena“, objavljen je 1994. godine. Na početku romana, autor iznosi posvetu djeci koja nemaju roditelje, onima koji ih imaju, onima koji ih imaju i nemaju; „Vama posvećujem ovu knjigu! U ovoj godini Gospodnjoj 1994., proglašenoj Godinom obitelji, od sveg srca želim da život prema vama okrene svoju ljepšu stranu“ (str. 9). Radnja romana započinje na željezničkom kolodvoru gdje upoznajemo Filipa „Filip stanuje u Domu za djecu i mladež otkad zna za sebe. On u stvari i ne zna zasigurno zove li se uopće Filip. Gospođa Zora, ravnateljica Doma, rekla je da mu je ime Filip“ (...) Nitko, zapravo, ne zna kako mu je ime. Ni za njegove roditelje nitko ne zna. Nema ih. Ili, kao da ih nema“ (str. 15). Zatim glavno mjesto radnje postaje dječji dom. U četvrtome poglavlju dječaci odlaze u ravnateljev ured i čitaju dosjee. „...tu dalje piše o roditeljima i članovima obitelji, ali kod tebe je sve to prazno, nemaš što čitati. Potraži bolnički otpusni list, morao bi biti tu negdje. (...) Ime: Filip, po vozaču kola hitne pomoći, Filipu Drvodjeliću, koji je dijete dopremio u bolnicu“ (str. 33). Potraga za roditeljima proteže se kroz cijeli roman. Roman sadrži i vanjske i unutarnje opise likova, a opisi često opisuju ono što likovi doživljavaju. „Prazne sobe djeluju tužno, kao napuštena lastina gnijezda u kasnu jesen. Pa i ona vjetrovka, ostavljena na vješalici u hodniku, tako je uboga i jadna, poput izgubljene rukavice koju ugledate na pločniku. Možda je još nedavno bila u njoj nečija topla ruka I u ovim je sobama do prije samo nekoliko sati bilo smijeha i šaputanja, skrivenih i neskrivenih tajni, bilo je malih, povjerljivih razgovora. A sada djeluju tako žalosno i odbojno“ (str. 30).

7.6. Silvija Šesto, „Vanda“, „Debela“

Roman „Vanda“ (2007) prikazuje tri suvremene obitelji. Radnja romana odvija se u Zagrebu pa je riječ o urbanim obiteljima kakve se mogu prepoznati i u suvremenom društvu (Zima, 2012, str. 333). U romanu pratimo lik djevojčice Vanda koja odrasta uz površnu majčinu pozornost: „Kad želim s mamom pošteno razgovarati, ona nađe sto razloga da se to ne dogodi: „jesi li učila, kakva ti je to soba, znam ja dobro kad su informacije u školi, ne boj se...“

Čini se da su Vandini roditelji još uvijek pokatkad u procesu sazrijevanja i odrastanja pa zato usmjeravateljsku ulogu preuzima kućna pomoćnica, čime se, zapravo u drukčijoj pojavnosti na scenu vraćaju dobre stare bake koje su u prijašnjoj obitelji, poglavito ruralnoj, znale biti glavnim odgojiteljicama (Težak, 2017, str. 158). Vandin otac nije previše opisan u romanu, ali je spomenuto kako odlazi na Vandine informacije i pridaje važnost školi i njezinu uspjehu. Hranjec (2006, str. 35; 2009, str. 255) navodi kako je riječ o „nesređenoj obitelji koja funkcionira tek izvanjski, odnosno formalno“ (str. 255). U tom kontekstu navodi da je Vandina obitelj, odnosno obitelj Prpić, daleko od homogenog obiteljskog sustava i da roditelji nikada nemaju vremena za svoju djecu (str. 255). Međutim, smatram da je ovdje riječ o obitelji koja se svakodnevno suočava s novim problemima, ali ipak njeguje obiteljske zdrave odnose.

Isto tako u drugom romanu pratimo psihička proživljavanja mlađe tinejdžerke Lade opterećene svojom debljinom, a pritom u majci ima ovakvu potporu: „čuj., mala, nemoj mi glumiti. Bez potrebe se patiš“. S. Šesto zapravo diskretno optužuje: njezini romani govore više o roditeljima, to jest, formalna urbana obitelj tek proživljava zajedno jer je na to sile okolnosti pa i navike, a ne, ljubav i prisnost. To je tada, rekla bi Vanda, „čista koma“ (Hranjec, 2005, str. 36).

7.7. Nada Mihelčić, „Bilješke jedne gimnazijalke“

Roman „Bilješke jedne gimnazijalke“ (2001) prati život glavnog lika, petnaestogodišnje djevojčice čiji su roditelji tragično poginuli u prometnoj nesreći. Djevojčica ostaje sama s bratom Lukom koji je moreplovac pa je djevojčica većinu vremena sama kod kuće. Vedrana Živković Zebec (2012, str. 175) u radu „Suvremena hrvatska književnost za mlade“ na primjeru romana Nade Mihelčić piše kako šesnaestogodišnja pripovjedačica iz romana „Bilješke jedne gimnazijalke“ odrasta u obitelji koju teoretičari nazivaju „prazno gnijezdo“. „Prazno gnijezdo je tip obitelji koja nastaje nakon socijalne, fizičke, emotivne rastave/odlaska djeteta i roditelja

(npr. smrt, selidba, prekidanje kontakta i dr.)“ (Harmija, 2006, str. 58; Benzešek 2005). Osim Luke, u romanu posebno mjesto zauzima i umjetnica Elena. Elena i djevojčica postaju bliske pa jedna drugoj iznose svoje tajne. Elena joj pokušava pomoći te joj objašnjava: „Ne čini li ti se da je obitelj naše malo, privatno pleme u kojem imamo svoj status, naše malo vježbalište uzimanja i davanja povlastica i ustupaka, gubljenja i probitaka. Premda to na prvi pogled ne izgleda tako, težište svih članova je u istoj točki, nekoj neutralnoj nuli. Savršeni balans. Eto, uzmi tu njezinu obitelj i vidjet ćeš kako nema žrtava. Svi dobivaju ono što žele, a žrtvuju samo ono što im je manje važno. Samo vanjski promatrači imaju taj privid nesrazmjera“. Junakinja često iznosi svoj stav i mišljenja, ali se iz njezinih navoda mogu iščitati jasni stavovi i česte kritike suvremenog društva, institucije, kulture, odraslih: „Ponašaju se (odrasli) kao mala djeca. Čim se netko nešto sjeti, svi nagrnu na to. Tako su se sjetili i te fore s tijelom. Kao, oni točno znaju kako ti trebaš izgledati, a na tebi je samo da radiš što ti kažu. I trebaš kupiti što ti nude“ (2015, str. 59).

Junakinjini vršnjaci u svojem odnosu prema roditeljima razvijaju otpor jer nailaze na međusobno nerazumijevanje. Roditelji njezine prijateljice Renate ne prihvaćaju njezinog dečka Alena jer ima tetovažu i naušnicu. I ostali u razredu dolaze u konfliktne situacije s roditeljima i ruši im se idealizirana slika roditelja kao nekoga tko sve zna i na koga se uvijek mogu osloniti. Nada Mihelčić ovdje detabuizira temu razvoda i donosi probleme s kojima se susreću suvremene obitelji i mladi (Živković-Zebec, 2006, str. 173). Gotovo polovici učenika u razredu roditelji su se već razveli pa su imali iskustva i mogli su pomoći Ani u njezinoj situaciji. Anina majka je pokušala samoubojstvo zbog situacije u kojoj se našla. Još jednim tabu motivom naglašava se roditeljska neodgovornost prema vlastitoj djeci kada imaju svojih problema: „Nitko u razredu nije više navijao za tu njezinu šašavu mamu koja bi se glatko ubila i stavila Anu neka se snalazi kako zna. Kakva je to vražja roditeljska ljubav?“ (str. 64).

U romanu se epizodno pojavljuje još jedan tabu motiv – zlostavljanje i pokušaj silovanja. Junakinja odlazi na večeru obiteljskom poznaniku stričeku Ivi i u svom naivnom razmišljanju ne sumnja u njegove namjere sve dok ju on ne pokuša silovati. U ovoj se situaciji kao njezin zaštitnik pojavljuje brat koji je tješi, a kasnije se i osvećuje Ivi (Živković-Zebec, str. 176)

Smrt roditelja i život u samoći ne navode junakinju na patetična razmišljanja, česte izljeve emocija i izvlačenje iz teških situacija zbog nesreće koja joj se dogodila. Ona opisuje trenutke u kojima joj je bilo teško, ali sa svojim životom nastavlja dalje i želi nastaviti živjeti bez tog pritiska da je dijete bez roditelja i bez stalnoga razmišljanja o tome što joj se dogodilo.

Iako roman donosi probleme odrastanja djevojke bez roditelja i u djelu se osim smrti roditelja pojavljuju i drugi tabu motivi (rastava roditelja, pokušaj samoubojstva, pokušaj silovanja, anoreksije i bulimije), roman je humoristično intoniran i ne djeluje previše pesimistično. „Djelo, uz gorki realizam djetinjstva prekinutog smrću roditelja, nudi i nadu kako se mogu, pouzdavajući se u vlastite snage i uz pomoć pravih prijatelja, nadvladati i naoko bezizlazni problemi (Težak, 2001, str. 271).

U romanima Nade Mihelčić pojavljuju se tabu teme koje u svjetsku književnost za mlade ulaze 60-ih godina 20. st. u SAD-u i Skandinaviji. Tabu teme u svjetskoj se književnosti za mlade ruše sedamdesetih i osamdesetih godina i u književnost ulaze motivi seksa, bolesti, razvoda braka i smrti. Prikazuju se likovi roditelja koji su neuspješni u odgoju djece, prezaposleni za djecu, loši odnosi mladih i roditelja. pisci počinju pisati o slomu tradicionalnih obiteljskih vrijednosti, rastavi braka, samohranim majkama, problemima alkohola u obitelji i sl. U osamdesetim se godinama o roditeljima ipak piše blaže nego u sedamdesetima. Devedesetih se u književnosti za mlade javljaju još drastičnije teme s motivima nasilja, straha, ovisnosti, kriminala, maloljetničke prostitucije i sl. Tabu teme, koje su se ranije afirmirale u svjetskoj književnosti za mlade, u hrvatsku književnost za mlade ulaze tek devedesetih godina (Žiković-Zebec, str. 190).

8. NELEKTIRNI NASLOVI

8.1. Jasminka Tihi-Stepanić, „Dom iza žice“, „Ljeto na jezeru Čiču“

„Dom iza žice“, roman je Jasminke Tihi-Stepanić prvi put objavljen 2017. godine. Autorica poseže za vrlo ozbiljnim problemima suvremenoga društva. Mladi ljudi koji odrastaju u nesređenim obiteljskim prilikama često balansiraju na rubu kriminala i naoko neznan događaj može ih gurnuti u ozbiljne sukobe sa zakonom. Autorica nam pripovijeda o sudbini jednoga takvog dječaka. Dječak Gabrijel živi s majkom koja je češće nezaposlena nego zaposlena, a kad i radi, poslovi koje obavlja moralno su upitni (Težak, 2017). „Strica nije imao, ni strine, ni tete, ni tetka, ni ujne, ni ujaka, ni djeda, ni bake. Povremeno je izmišljao da ide u posjet rodbini jer su svi iz razreda spominjali sestrične, tete i bake“ (Tihi-Stepanić, 2018, str. 28). Ponekada je želio upitati majku tko je njegov tata, no onda je pomislio da bi je to dodatno uzrujalo pa je ostavio pitanje za neku izgladniju situaciju.

Dječak počinje krasti i upada u društvo uličnih delikvenata, ali njegova majka ignorira takvo ponašanje. „Žudio je za tim da ga oštro upita otkuda mu ta majica i hlače, da mu zaprijeti, da kaže bilo što što bi upućivalo na kakav-takav odgoj, ali one je šutjela i pravila se da ništa ne vidi“ (2018, str. 33). Gabrijel na neki način prolazi kroz krizu identiteta pa su prisutna i unutarnja razmišljanja lika: „Ja sam slučajan čovjek, nastao od inatljivih roditelja koji zbog vlastite tvrdoglavosti nisu ni pokušali biti obitelj“ (2018, str. 93). Majci biva oduzeto skrbništvo zbog zanemarivanja djeteta i loših uvjeta za život. Budući da je ustanovljeno da Gabrijel nema srodnika koji bi bili voljni preuzeti brigu o njemu, odlučeno je da će biti smješten u udomiteljsku obitelj. Upoznaje nenadano oca koji iznevjerava sva njegova dječaćka maštanja i iščekivanja o velikom ocu te otkriva da ima sestru koja će svojom plemenitošću i emotivnošću nadomjestiti sve obiteljske nedostatke. Sretan kraj možemo „shvatiti kao autoričinu želju da čitateljima ucijepi uvjerenje kako svatko može izgraditi unutrašnju strukturu vrijednosti koja će mu pomoći da se iz najgore situacije uzdigne i vrati u putanju općeprihvaćenoga društvenog ponašanja čime autorica čitateljima širom otvara vrata prema optimističnom prihvaćanju života“ (Težak, 2017, str. 207).

Sljedeći roman iste autorice, „Ljeto na jezeru Čiču“ (2018), donosi još jednu dojmljivu priču. U središtu romana je djevojčica Lucija i brat Janko za koje se brine baka Višnja. Majka radi sezonski posao u Poreču kao čistačica, dok otac radi u Münchenu u automobilske radionici. Otac je bio primoran otići u Njemačku jer je shvatio da kuću dugo neće završiti ako ne bude zarađivao više. Lik bake je netipičan, mladoliko prikazan (vježba jogu), a zaposlena je u arhitektonskom uredu u centru Zagreba. „Sve što ste znali o bakama, sav romantični inventar osobina, osjećaja i navika koje se vežu uz tu riječ, odmah zaboravite kada ja spomenem svoju baku. (...) Moja baka ne samo da nije pekla kolače, nego ih nije ni jela, a što je najgore, branila je meni i Janku da u svoj organizam unosimo šećer, otrov za zdravlje, jer naše je tijelo naš hram“ (2018, str. 16). Strepili su od bakinih komentara, mama je od nje često dobivala prodike, a tata je sa zebnjom čekao bakine žaoke. „Na hijerarhijskoj ljestvici ljudi koje je poštovala, moj je tata bio na najnižoj prečki“ (2018, str. 18). S bakom odlaze u posjet Staroj Baki koja je smještena u dom za starije osobe u Dugavama, ali ih baka ne prepoznaje. U jednoj skromnoj i nedovršenoj kući živi crvenokosa djevojčica Hana koja je više gladna nego sita. Dok je Lucijina obitelj privremeno razasuta, Hana svoju obitelj ni ne spominje pa Lucija shvaća da i „najbjedniji život ima svoju cijenu i za njega treba raditi i boriti se“ (Marušić, 2018, str. 189). I sama djevojčica Lucija čita knjigu o odrastanju djevojčice Liesel u nacističkoj Njemačkoj te zamišlja i sanjari o prvoj zimi koju će dočekati kao obitelj u njihovoj kući. Nažalost, njezin brat se utapa

u obližnjem jezeru . Djevojčica se seli sa svojim roditeljima u Njemačku, a svoju obitelj naziva osakaćenom. „Našu trojku, koja je osakaćena jurila prema svojem novom domu, obavijalo je nešto puno gore od tišine. (...) ... svakoga sam dana prepoznavala u mami i tati, u našim pogledima, u svakoj našoj kretnji, u pokušaju da živimo normalno...(2018, str. 167).U jednom dijelu romana stoji rečenica: „Uzela je u ruke knjigu i ogradila se od svijeta.“ Lucija nikada neće do kraja pročitati roman Kradljivica knjiga Markusa Zusaka, koji je kupila za posjet ocu u Bavarskoj. Na prvoj stranici romana se spominje kako djevojčica Liesel pokapa brata ne groblju neznanoga grada. „Romani Jasminke Tihi-Stepanić ne nude način da se pomoću njih ogradite od svijeta (...) oni vas pokušavaju naučiti kako svijet razumjeti i s njime se povezati. Može vam ponuditi odgovor. I utjehu. Nema krivih“ (Marušić, 2018, str. 190).

8.2. Maja Brajko-Livaković, „Milijunaši“

Glavni je lik romana Milijunaši (2016) tinejdžer Luka i njegov otac, bogati poduzetnik koji zbog vlastitih interesa želi uništiti plaže malog dalmatinskog mjesta. Pri tome, autoricu ne vode osjećaji osude ili osvete, nego u romanu traži temelje za očuvanje obitelji i za vraćanje posrnulih u normalan život. Luka je opisan kao ponosan na oca te pomalo prepotentan i ohol zbog materijalnih stvari koje posjeduje: „Nije zakopčao jaknu jer je ispod nje bila nova Hilfigerova majica. Šteta što se kragna malo zgužvala. Imao je i nove tenisice Hugo Boss. „ (2016, str. 16). Ovoj priči suprotstavlja se priča o djevojčici Vani koja živi sasvim drugi život. Njezin je otac invalid, a majka spremačica. „Život joj se izmijenio onog dana kad je tata nastradao. Od tada je u sebi nosila neki naboj koji se pretvarao u tugu ili bijes. U zadnje vrijeme češće u bijes...“ (2017, str. 12). Autorica nam preko obiteljske i društvene pozicije dvoje mladih pruža uvid u dvije suprotstavljene stvarnosti današnjeg života u Hrvatskoj. Lukin se bogataški svijet ruši kada zbog financijskih malverzacija otac završi u zatvoru. Djevojčica Vanja mu pomaže sagledati stvarnost na drugačiji način, a između njih se stvara ljubav. U razgovoru s Vanom, Luka spoznaje vrijednost opraštanja pa roman završava Lukinim odlaskom u zatvor, u posjet ocu. Poruka mladima nalazi se u riječima Lukin tete Luce: „Sinko moj, eto uči. Na greškama se uči. Novci su važni, ali oni dođu i kad odu. Treba imat dobrotu koja se ne može podmitit i koju imaš i kad ništa nemaš. To su pravi milijuni.“ Poruka je to kako su temeljne ljudske vrijednosti važnije od novca (Javor, 2016, str. 139).

9. ZAKLJUČAK

Glavna je svrha ovog rada bila analiza književnih djela s tematikom obitelji u okviru lektire za više razrede osnovne škole te romana koji ne ulaze u popis lektire, ali su dio školskih knjižnica. U tu su svrhu analizirani romani: Ivane Brlić-Mažuranić, „Čudnovate zgode šegrta Hlapića“ i „Priče iz davnine“; Nade Mihelčić, „Zeleni pas“; Mire Gavrana, „Kako je tata osvojio mamu“, Ante Gardaša, „Filip, dječak bez imena“; Silvije Šesto, „Vanda“, „Debela“ te Nade Mihelčić, „Bilješke jedne gimnazijalke“. Od naslova koji ne pripadaju popisu lektire, prikazana su djela: Jasminke Tihi-Stepanić, „Dom iza žice“ , „Ljeto na jezeru čiču te Maje Brajko-Livaković, „Milijunaši“. Iz analize proizlaze uspješni i manje uspješni pristupi ovoj temi, ali je vidljivo koji problemi zaokupljaju dijete te kako se oni nose s takvim problemima. Nema dvojbe oko činjenice da je hrvatska dječja književnost i književnost za mlade, kao i slična književnost diljem svijeta, zaokupljena tom tematikom. Moramo biti svjesni radikalnih promjena u društvu i nastajanju različitih obiteljskih struktura te se ne možemo pretvarati da djeca takve promjene ne primjećuju. Lektira o toj tematici može ostaviti tragove već u osobnoj interakciji s književnim djelom. Međutim, posebno je važno da školska interpretacija takvih književnih djela ne smije upasti u zamke predrasuda. Upravo bi školska interpretacija trebala odlučno usmjerivati učenice i učenike na alternativno ponašanje, tj. pozitivan odnos. Nastavnici bi se trebali pozorno pripremati za interpretaciju takvih djela stoga se može postaviti pitanje jesu li nastavnici dovoljno kompetentni s djecom razgovarati o takvoj tematici i ulazi li ona pod krilaticu „Škola za život“? U svakom slučaju, moraju se obvezatno izbjeći situacije koje mogu naškoditi djeci i mladeži pa i pod cijenu da književna djela s neprimjerenim odnosom ne budu dio školske lektire niti dio školskih knjižnica. Djecu i mlade čitatelje se ne može sačuvati od realnog, izvanjskog svijeta. Prije ili kasnije, djeca se samostalno suočavaju s raznim brigama jer u životu nije uvijek sve „med i mlijeko“. Čitajući romane, djeca si mogu postaviti pitanja: „Što bih ja učinio/la u toj situaciji?“; „Kako bi se osjećao/la?“; „Događa li se to i meni?“

Tema je obitelji u hrvatskoj dječjoj književnosti i književnosti za mlade zastupljena u velikoj mjeri, a najveći se naglasak stavlja upravo na samo dijete te njegov položaj u obitelji. U okviru istraženog korpusa moguće je uočiti kako romani u prvi plan stavljaju obiteljske odnose te oslikavaju različito strukturirane obitelji. Od višečlane proširene obitelji kakva je zastupljena u romanu „Zeleni pas“, praznoga gnijezda kakav je roman „Filip, dječak bez imena“ i „Bilješke jedne gimnazijalke“ pa sve do reorganizirane obitelji kako ju je prikazao Miro Gavran u romanu „Sretni dani“. Što se tiče djela koja ne ulaze u popis lektire, ona prikazuju

reorganiziranu te krnju obitelj o kojima najčešće piše autorica Jasminka Tihi-Stepanić. U romanu „Dom iza žice“, maloljetnička je delikvencija uzrok roditeljskog zanemarivanja i odgojnog zapuštanja dok romanom „Zeleni pas“ u hrvatsku književnost unosi tabu temu; posljedice koje droga ostavlja na cijelu obitelj. Time je željela prikazati kako žive braće i sestre ovisnika, roditelji i rodbina. Dječji likovi odrastaju pod utjecajem istospolnih roditeljskih uzora ili uopće ne odrastaju pod roditeljskim uzorom kao u romanu „Filip, dječak bez imena“ i „Bilješke jedne gimnazijalke“. Međutim, to likove ne tjera na patetična razmišljanja i prevelika očekivanja. Uvijek pronalaze izlaz iz teških situacija, a sretan kraj obiteljsko prazno gnijezdo pretvara u reformiranu obitelj.

Što se tiče prikazivanja samog djeteta koje je u poprištu svih obiteljskih zbivanja, likovi se uvijek nekako uspijevaju osamostaliti pa su opisani kao jedinstveni, različiti, ali snažni jer ne posustaju pred svim problemima. U prikazivanju majčina lika ne donosi se patrijarhalno obojani model žene. Majka nikako nije prikazana stereotipno kao kućanica s naglašenom brigom za kućanstvo i djecu, već kao zaposlena žena, mogli bismo reći „rastrgana između posla i obitelji“. Što se tiče prikazivanja oca, uglavnom je prikazan je u sjeni obiteljskih odnosa ili je potpuno odsutan. U romanima se rijetko pojavljuje lik bake, ali je zanimljivo kako se nikada ne spominje djed. U romanu „Kako je tata osvojio mamu“ baka preuzima roditeljsku ulogu dok je u romanu „Zeleni pas“ prikazana netradicionalno „u trapericama i ofarbana u crveno“ (2013, str. 21), ali je na kraju romana opisan kao klasičan lik „s krunicom u ruci“ (2013, str. 159). Prema tome, ovi romani oslikavaju proširenu obitelj.

Analizirani romani ne oslikavaju tradicionalno patrijarhalnu obitelj jer muškarac nije glava obitelji i nema autoritet te se roman odmiče od tradicionalnog poimanja obiteljskog odnosa⁴. Romani prikazuju slom tradicionalnih vrijednosti, probleme suvremenih obitelji kao što su: rastava, samohrano majčinstvo, karijerizam, nedostatak vremena za djecu te tematiziranje narkomanije. Djeca koja su se našla u paklu rastava i problema, najčešće pomažu prijatelji, te rjeđe i drugi odrasli (baka). Romani ne prikazuju idealizaciju obitelji već su obitelji prikazane vrlo realno i snažno sa svim svojim problemima. Oslikavaju različite obiteljske strukture; proširene obitelji, reorganizirane obitelji, krnje obitelji, reformirane obitelji te prazno gnijezdo. U skladu s time možemo zaključiti kako romani prate stvarnu sliku obitelji i obiteljskih odnosa današnjice.

---

⁴ Tradicionalno poimanje obitelji podrazumijeva, prema Jankoviću (2008: 31), (...) tradicionalističko promatranje braka i obitelji, njihove strukture, odnosa i hijerarhije. Karakterizira ih vlasništvo oca nad obiteljskim dobrima, patrijarhalni odnosi, čvrst sustav subordinacije i odgovarajući sustav vrijednosti.

Ono što bih svakako sugerirala jest što više romana obiteljske tematike, pisaca koji dobro shvaćaju dječje probleme i imaju razumijevanja prema njima jer će djeca i mladi radije čitati romane u kojima se prikazuju likovi tinejdžera. Nadalje, učitelji bi trebali biti ti koji će knjigu mlađim čitateljima reinterpretirati na pravi način. Kako bi u tome uspjeli, svakako je poželjna dodatna edukacija učitelja, nastavnika i pedagoga u svezi ove tematike. Potrebno je kritički zajednički promišljati o ovoj tematici na različitim primjerima, sugerirati razne pristupe i metode, kao i ekipirati stručne timove koji će s djecom raditi upravo na takvim problemima.

POPIS TABLICA

Tablica 1. Karakteristike nekadašnje institucionalne obitelji i sadašnje obitelji urbane sredine	6
Tablica 2. Društvene promjene u braku i obitelji našeg doba, uspoređene s onima prijašnjih vremena.....	6
Tablica 3. Neke sličnosti i razlike tradicionalnih i modernih obitelji	9
Tablica 4. Obitelj prema tipu, popisi 1971. - 2011.....	11
Tablica 5. Sklopljeni i razvedeni brakovi i živorođeni u braku u Hrvatskoj u razdoblju od 2000. - 2018.....	11
Tablica 6. Kretanje temeljnih pokazatelja rodnosti u Hrvatskoj u odabranim godinama 20. i 21. stoljeća	11
Tablica 7. Kućanstva prema broju članova u popisima od 1948. do 2001. godine	13
Tablica 8. Kućanstva prema broju članova 2011. godine.....	13
Tablica 9. Kućanstva prema tipu i broju članova, 2011. godina.....	13

POPIS IZVORA

1. Brajko-Livaković, M. Milijunaši. (2016). Zagreb: Alfa.
2. Brlić, M. I. (1970). Čudnovate zgode šegrta Hlapića. Zagreb: Mladost
3. Brlić, M. I. (1974). Priče iz davnine. Zagreb: Mladost
4. Gavran, M. (2009). Kako je tata osvojio mamu. Zagreb: Mozaik knjiga.
5. Mihelčić, N. (2013). Zeleni pas. Zagreb: Alfa.
6. Mihelčić, N. (2015). Bilješke jedne gimnazijalke. Zagreb: Ljevak.
7. Šesto, S. (2015). Debeli. Zagreb: Semafora d.o.o.
8. Tihi-Stepanić, J. (2017). Dom iza žice. Zagreb: Ljevak.
9. Tihi-Stepanić, J. (2018). Ljeto na jezeru Čiču. Zagreb: Ljevak.

POPIS LITERATURE:

1. Anderson, D. A. & Hamilton, M., (2005). Gender roles stereotyping of parents in children's picture books: The Invisible father. *Sex Roles*, 52(3), 145-151. Preuzeto 3. svibnja 2021. s https://www.researchgate.net/publication/226104545_Gender_Role_Stereotyping_of_Parents_in_Children's_Picture_Books_The_Invisible_Father.
2. Baloban, S. (2001). Hrvatska obitelj na prekretnici. Centar za promicanje socijalnoga nauka Crkve, Glas Koncila: Zagreb.
3. Balog, Z. (1975). Zlatna knjiga svjetske poezije za djecu. Zagreb: NZMH
4. Benvin, A. (1972). Obitelj kroz povijest. *Bogoslovska smotra*, 42(1), 35-51.
5. Bezenšek, Jana (2005): Sinergija izobraževanja, družine in mediji. V. 24. mednarodna konferenca sinergija metodologij. Portorož: Zgonščeka.
6. Bežen, A. (2003) Metodička načela u oblikovanju udžbenika književnosti, Zbornik Ivana Mimice, Split, str. 141. – 152.
7. Boutte, G. S., Hopkins, R., & Waklatsi, T., (2008). Perspectives, voices, and worldviews in frequently read children's books. *Early Education and Development*, 19(6), 941-962. Preuzeto 20. travnja 2021. s https://www.academia.edu/6675972/Perspectives_Voices_and_Worldviews_in_Frequently_Read_Childrens_Books
8. Bošković, I. (2006). Tema obitelji u dječjoj književnosti // Zlatni danci 7 / Pintarić, Ana (ur.). Osijek: Filozofski fakultet Osijek, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska Osijek, str. 19-25 (predavanje, međunarodna recenzija, cjeloviti rad (in extenso), znanstveni)
9. Brinson, S. A., (2012). Knowledge of multicultural literature among early childhood educators. *Multicultural Education*, 19(2), 30-33. Preuzeto 3. svibnja 2021. s <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1001522.pdf>.
10. Chaudhri, A. & Teale, W. H. (2013). Stories of multiracial experiences in literature for children, ages 9-14. *Children's Literature in Education*, 44, 359-376. Preuzeto 3. svibnja 2021. s <https://link.springer.com/article/10.1007/s10583-013-9196-5>
11. Čičko, H. (2000). Dva stoljeća slikovnice. U *Kakva knjiga je slikovnica: zbornik, prir. R. Javor*, 17-20.

12. Čičko, H. (2002). Knjiga kao lijek. U R. Javor (Ur.),: Tabu teme u književnosti za djecu i mladež: zbornik. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.
13. Despain, S. M., Tunnell, M. O., Wilcox, R., & Morrison, T. G., (2015). Investigating shifts in diverse family structures in Newberry Award and honor books utilizing U.S. census data, 1930-2010. *Literacy Research and Instruction*, 54, 316-340.
14. Dragun, D. (2006). Slika obitelji u dječjim slikovnicama. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Zlatni danci 7–Obitelj u književnosti za djecu i mladež, 157.
15. Fitzpatrick, J. & Kostina-Ritchey, E. (2013). U.S. Families' adoption of Chinese daughters: A Narrative analysis of family themes in children's books. *Family Relations*, 62, 58-71. Preuzeto 3. svibnja 2021.
s:https://www.researchgate.net/publication/260101453_US_Families'_Adoption_of_Chinese_Daughters_A_Narrative_Analysis_of_Family_Themes_in_Children's_Books
16. Gelo, J. (2003). Demografske promjene u Hrvatskoj kao osnova Nacionalne obiteljske politike. *Nacionalna obiteljska politika*, 73-103.
17. Goldberg, A. E. (2014). Lesbian, gay and heterosexual adoptive parents' experiences in preschool environments. *Early Childhood Research Quarterly*, 29, 669-681
18. Golubović, Z. (1981.). *Porodica kao ljudska zajednica*. Zagreb: Naprijed.
19. Grahovac-Pražić, V. (2006). Slika obitelji u čitankama razredne nastave. // Zlatni danci 7 / Pintarić, Ana (ur.). Osijek: Filozofski fakultet Osijek, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska Osijek, (predavanje, međunarodna recenzija, cjeloviti rad (in extenso), znanstveni)
20. Hranjec, S. (2006). Obitelj u hrvatskom dječjem romanu. // Zlatni danci 7 / Pintarić, Ana (ur.). Osijek: Filozofski fakultet Osijek, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska Osijek, (predavanje, međunarodna recenzija, cjeloviti rad (in extenso), znanstveni)
21. Hranjec, S., (2009.) *Ogledi o dječjoj književnosti*. Zagreb: Alfa
22. Haramija, D. (2006). Uloga obitelji u suvremenoj slovenskoj i hrvatskoj realističnoj prozi za djecu i mlade. // Zlatni danci 7 / Pintarić, Ana (ur.). Osijek: Filozofski fakultet Osijek, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska Osijek, (predavanje, međunarodna recenzija, cjeloviti rad (in extenso), znanstveni)
23. Jakab, A. W. (2008). Obitelj-sustav dinamičnih odnosa u interakciji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(2), 119-128.
24. Janković, J. (1998). Vrednote u kontekstu obiteljskog sustava. *Revija za socijalnu politiku*, 5 (1), 13-22. Preuzeto 24. travnja s: <https://doi.org/10.3935/rsp.v5i1.354>

25. Javor, R. (2016). Pogovor „Tko su pravi milijunaši ili priča o ljudskim vrijednostima nasuprot novcu. U: Brajko-Livaković, M. (2016). Milijunaši. Zagreb: Alfa
26. Juul, J. (1995) Razgovori s obiteljima. Zagreb: NIP Alinea.
27. Kelly, J. (2012). Two daddy tigers and a baby tiger: Promoting understandings about same gender parented families using picture books. *Early Years: An International Research Journal*, 32(3), 288-300.
28. Keresteš, G. (2002). Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata. Jastrebarsko: Naklada Slap.
29. Kravec, O. (2006). Model obitelji u bajkama Ivane Brlić-Mažuranić. // Zlatni danci 7 / Pintarić, Ana (ur.). Osijek: Filozofski fakultet Osijek, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska Osijek, (predavanje, međunarodna recenzija, cjeloviti rad (in extenso), znanstveni)
30. Kliewer, Heinz-Jürgen (2002.), Die siebziger Jahre. U: Wild, Reiner (2002.), Geschichte der deutschen Kinder- und Jugendliteratur. Metzler. Stuttgart/Weimar
31. Kuvač-Levačić, K. (2013). Razvoj i vrste čitanja, tipologija čitatelja s obzirom na čitanje „neknjiževnih“ tekstova. Čitanje za školu i život, 13.
32. Lankshear, C., & Knobel, M. (2007). Sampling "the New" in New Literacies. In M.Knobel & C. Lankshear (Eds.), *A New Literacies Sampler* (Vol. 29, pp. 1-24). New York: Peter Lang.
33. Larson, J. & Marsh, J. (2005). Making literacy real: Theories and practices for learning and teaching. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.
34. Lukaš, M., & Jurinić, A. (2021). Obitelj i promovirane vrijednosti čimbenika obitelji u čitankama za hrvatski jezik. *Obnovljeni Život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 76(1), 53-67.
35. Maleš, D. (1988). Obitelj i uloga spolova – Utjecaj roditelja na usvajanje uloge spola kod djece. Zagreb: Školske novine.
36. Marušić, P. (2018). Pogovor. U: Tihi-Stepanić, J. (2018). Ljeto na jezeru Čiču. Zagreb: Ljevak.
37. Mataija, S. V. (2015). Obiteljski roman u hrvatskoj dječjoj književnosti devedesetih godina prošloga stoljeća. *Hum*, 10(13), 135-163.
38. Mayer, L. (2012). Alternativni obiteljski oblici u njemačkim dječjim slikovnicama. U: Zlatni danci, 13, 279-292.

39. Mlinarević, V., Peko, A. i Munjiza, E. (2007). Slika obitelji u udžbenicima hrvatskoga jezika i književnosti za mlađu školsku dob. *Odgojne znanosti*, 9 (1 (13)), 33-48. Preuzeto 15. prosinca 2021. s <https://hrcak.srce.hr/20814>,
40. Manić, Ž. (2014). Primjena i mogućnosti metoda analize sadržaja u sociologiji. Sveučilište u Beogradu: Doktorski rad.
41. Miliša, Z. (2014). Šok današnjice. Osijek: Filozofski fakultet
42. Murdock, G. P., *Social Structure*, McMilan, New York 1949, str. 8.
43. Nimac, D. (2010). (Ne)mogućnosti tradicijske obitelji u suvremenom društvu. *Obnovljeni život*, 65(1), 23-35.
44. Odluka o donošenju Kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj. *Narodne novine*, 10/19 (2019). Preuzeto 15. ožujka 2021. godine s: https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html
45. Odrastanje u zrcalu suvremene književnosti za djecu i mladež : zbornik : Zagreb, 22. travnja 1997. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 1998.
46. Pahić, T., & Miljević-Riđički, R. (2014). Portreti majki i očeva u hrvatskim dnevnim novinama i časopisu za roditelje: danas i prije dvadeset godina. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 16(Sp. Ed. 2), 93-107.
47. Pandžić Kuliš, D., Pandžić, Z., & Pandžić Jakšić, V. (2012). Suvremena hrvatska dječja i mladeška književnost i poremećaji hranjenja. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa „Zlatni danci 13-Suvremena dječja književnost“.
48. Petak, A. (2004). Obitelj u promjenama: rezultati istraživanja u Hrvatskoj. *Sociologija i prostor*, 42 (1/2 (163/164)), 5-10. Preuzeto s 20. travnja 2021. s: <https://hrcak.srce.hr/34106>
49. Peran, S. (2012). Sapunice, telenovele i slika obitelji. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 10(3), 443-457.
50. Pandžić, V. (2006). Recepcija obiteljskih sveza i govora u suvremenim hrvatskim lektirnim romanima u višim razredima osnovne škole. // *Zlatni danci 7* / Pintarić, Ana (ur.). Osijek: Filozofski fakultet Osijek, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska Osijek, (predavanje, međunarodna recenzija, cjeloviti rad (in extenso), znanstveni)
51. Prodan, J. (2005). Obitelj u književnosti za djecu i mladež: položaj djeteta u obitelji. U A. Pintarić (Ur.), *Zlatni danci 7* (str. 7-17). Osijek: Filozofski fakultet.
52. Puljiz, V. (2003). Društvene promjene i obitelj. – U: Puljiz, V., Bouillet, D. (ur). *Nacionalna obiteljska politika – Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži*, 13-31 str.

53. Rezo, V. (2015). Prostor u Čudnovatim zgodama šegrta Hlapića. U: Majhut, B., Narančić Kovač, S., Lovrić Kralj, S., (ur). "Šegrt Hlapić" od čudnovatog do čudesnog.:Zbornik radova. Slavonski brod: Ogranak Matice hrvatske, str. 92
54. Rosić, V., Zloković, J. (2002). Prilozi obiteljskoj pedagogiji. Rijeka: Grafrtrade.
55. Sanders, A. M. & Mathis, J. B. (2012). Gay and lesbian literature in the classroom: Can gay themes overcome heteronormativity? *Journal of Praxis in Multicultural Education*, 7(1), 1-15.
56. Skok, J. (2007). Književno djelo Ivane Brlić-Mažuranić. Varaždinske toplice: Tonimir.
57. Sladović Franz, B. (2004). Prikaz knjige - Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline Raboteg-Šarić, Z., Pećnik, N. i Josipović, V.. *Ljetopis socijalnog rada*, 11 (2), 355-358. Preuzeto 10. svibnja 2021. s: <https://hrcak.srce.hr/3423>
58. Stacey, J. (1996). *In the name of the family*. Boston, Massachusetts; Beacon Press.
59. Stevanović, M. (2000). *Obiteljska pedagogija*. Varaždinske toplice: Tonimir
60. Stričević, I. (1997). Obiteljski kontekst kao čimbenik odgoja. U odrastanje u zrcalu suvremene književnosti za djecu i mladež Ur. (Javor, R.) (1997) Zagreb: Knjižnice grada Zagreba
61. Skok, Joža, *Književno djelo Ivane Brlić Mažuranić*, Tonimir, Varaždinske Toplice, 2007.
62. Stoyan, Hajna et al. (1998). *Moderne deutschsprachige Kinder- und Jugendliteratur*. Nemzeti Tankönyvk. Budapest
63. Štalekar, V. (2010). Dinamika obitelji i prvi teorijski koncepti. *Medicina Fluminensis*: *Medicina Fluminensis*, 46(3), 242-246.
64. Težak, D. (2013). Pogovor. Je li moglo završiti drugačije? U: Mihelčić, N. (2013). *Zeleni pas*. Zagreb: Alfa.
65. Težak, D. (2015). Pogovor „Slatkogorka žudnja za odrastanjem“. U: Mihelčić, N. (2015). *Bilješke jedne gimnazijalke*. Zagreb: Ljevak.
66. Težak, D. (2017). Pogovor „Od hladnoga radijatora do toploga sestrinskog zagrljaja“. U: Tihi-Stepanić, J. (2017). Zagreb: Ljevak.
67. Tolstoj, L. N. (1973). *Ana Karenjina*. Zagreb: Matica hrvatska.
68. Tomić-Koludrović, I., Lončarić, D. Promjene rodnih uloga u procesima modernizacije: usporedba Austrije i Hrvatske str. 55-71. U: *Acta Iadertina* (2007). Ur: Miliša, Z. Zadar: Sveučilište u Zadru
69. Trstenjak, T. (1978). *Obitelj u industrijaliziranoj kulturi: problemi, funkcije, razvoj*. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 33(6.), 503-530.

70. Visinko, K. (2005). Dječja priča-povijest, teorija, recepcija i interpretacija. Školska knjiga.
71. Vrcić-Mataija, Sanja (2011). „Prilog tipologiji hrvatskoga dječjeg romana“ Preuzeto 2. svibnja 2021. s: <https://hrcak.srce.hr/82461>
72. Vukasović, A. (1994). Obitelj – vrelo i nositeljica života. Zagreb: Hrvatski katolički zbor „MI“
73. Vukasović, A. (1999). Pedagogija. Zagreb: Hrvatski katolički zbor „MI“
74. Wagner Jakab, A. (2008). Obitelj - sustav dinamičnih odnosa u interakciji. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 44 (2), 119-128. Preuzeto s 28. svibnja s: <https://hrcak.srce.hr/30728>
75. White, L. M. (2015). Impact of children's literature on family structures and children's perceptions of family. Education Masters
76. Yazici Okuyan, H., Gedikoglu, Y. G., & Karagul, S. (2012). Family concepts in works of children's literature. Elementary Education Online, 11(2), 395-407.
77. Zalar, I. (1994). Antologija hrvatske dječje poezije. Zagreb: Školska knjiga.
78. Zima, D. (2011). Kvalifikacije za dijalog: čitanje Zelenog psa Nade Mihelčić, u: Dijalog među generacijama u književnosti za djecu i mlade.
79. Zima, Dubravka (2012). „Napokon uključena adolescentica: O novom romanu Nade Mihelčić“ u: Književnost i dijete 1 (2012), ³/₄, str. 139 – 143. Zagreb : Društvo hrvatskih književnika.
80. Zulehner, P. M. (ur.) (2003). MannsBilder: Ein Jahrzehnt Männerentwicklung, Ostfildern: Schwabenverlag AG.
81. Živković Zebec, V. (2016). Slika obitelji u romanima „mironovskoga“ kruga Ante Gardaša. Hum, 11 (16), 7-27. Preuzeto 16. svibnja 2021. s: <https://hrcak.srce.hr/185994>